

PETR
WOHLMUTH

VÝCHOD PROTI ZÁPADU?
KRYMSKÁ VÁLKA
(1853–1856)
POHLEDEM HISTORICKÉ
ANTROPOLOGIE

KAROLINUM

Východ proti Západu?

Krymská válka (1853–1856) pohledem historické antropologie

Petr Wohlmuth

Recenzenti:

prof. Markéta Křížová, Ph.D.

doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

2020

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2020

© Petr Wohlmuth, 2020

Photography:

- Royal Collection Trust / © Her Majesty Queen Elizabeth II 2020;

- National Army Museum, London;

- © Illustrated London News Ltd/Mary Evans;

- © Christie's Images/Bridgeman Images;

- Library of Congress, Prints & Photographs Division, Washington;

- Brown University Library. Anne S. K. Brown Military Collection, 2020.

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT - 2020).

ISBN 978-80-246-4602-2

ISBN 978-80-246-4630-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Poděkování	7
<hr/>	
1. Krymská válka a historiografie	9
2. Historická antropologie války a vojenství	38
3. Militární mechanika a tvář bitvy	87
4. Předvedění a očekávání	144
5. Zoufalství a hanba	157
6. Totlebenův pudink	238
7. Vojenská duchovnost a nouzové náboženství	318
8. Ani vítězství, ani porážka	371
<hr/>	
Obrazová příloha	
Seznam vyobrazení a jejich zdrojů	395
Ediční poznámka	399
Prameny a literatura	400
Summary	415
O autorovi	421
Rejstřík jmen	422
Rejstřík míst	428

PODĚKOVÁNÍ

Tato kniha by nikdy nevznikla, nebýt dlouhodobé podpory ze strany několika klíčových lidí během období, kdy jsem psal svoji dizertaci, ze které vychází tento text. Především v tomto smyslu děkuji své ženě Janě Wohlmuth Markupové za dlouhá léta porozumění a podpory pro mé snahy.

Děkuji vedoucí své dizertace Lucii Storchové, která vedla již moji diplomovou práci na FHS UK na oboru Obecná antropologie.

Děkuji Miroslavu Vaňkovi za jeho podporu pro mé odborné působení, bez níž by tato kniha nespátřila světlo světa.

Děkuji kolegům ze Society for Army Historical Research (SAHR) za inspirující morální podporu pro mé úsilí věnovat se vojensko-historické problematice.

Děkuji vedení programu Progres Q22 na FHS UK a také správcům programu SVV na doktorském oboru Integrované studium člověka – obecná antropologie za podporu mého výzkumu, která mi umožnila prozkoumání zahraničních archivů.

Děkuji Green Howards Museum, spravujícímu archivy tohoto tradičního pluku, za pomoc se získáním historických egodokumentů.

Děkuji Lukáši Hudákovi za vřelou a neutuchající podporu všemožných odborných aktivit, soustředěných kolem studia historie evropských bastionových fortifikací a pevnostní války v raném novověku.

Děkuji kolegovi Jiřímu Hofmanovi z Pevnosti Terezín za diskuse o pevnostní válce a stavitelství a také za pomoc s identifikací starých odborných vojensko-inženýrských textů rakouské provenience.

Děkuji Radce Hříbkové za pomoc s transliterací ruských termínů.

1. KRYMSKÁ VÁLKA A HISTORIOGRAFIE

Militární problematika v českém akademickém prostředí dlouhodobě a obecně představuje menšinové a téměř marginální téma, což platí jak pro obecně společenské i humanitní vědy, tak pro historiografii. Situace na tomto poli je dlouhodobě neutěšená a na toto téma se téměř pravidelně objevují v předmluvách nejrůznějších knih a textů věru neradostné lamentace. V roce 2014 napsal vojenský historik Pavel Bělina, že *školených specialistů* je stále chronický nedostatek a téma se většinou objevuje pouze na okrajích prací zaměřených převážně na sociální nebo politické dějiny.¹ Jiří Hutečka ve svém příspěvku, reflektujícím posuny v psaní o problematice první světové války, o čtyři roky později v létě 2018 shrnul, že vlastně od roku 2002, kdy Ivan Šedivý poprvé zveřejnil v předmluvě ke svému publikovanému textu podobnou pesimistickou úvahu, na tomto poli prakticky nedošlo k žádnému obecnějšímu zlepšení.² O co primárně jde? Proč za téměř dvě desetiletí nedošlo ke znatelnějším posunům? Ve svém předchozím textu z roku 2017 jsem se již pokoušel odpovědět na stejnou otázku, přičemž jsem dospěl k závěru, že hlavní důvody výchozího neradostného stavu jsou tři. Nejprve se jedná o chybějící počáteční recepti pokročilých zahraničních teoretických inspirací v klíčovém období těsně po roce 1989. Situace se v tomto ohledu viditelně proměňuje teprve během posledních pěti let. Dále představuje problém skličující, znepokojivý, nebo přímo brutální charakter výzkumných témat z tohoto pole, kladoucí značné nároky na výzkumníky a autory. V neposlední řadě se jedná o institucionální a ekonomickou dominanci konzervativního proudu vojenské historie, spjatého s armádou a jejími institucemi.³ Nyní se tedy zaměřím na zodpovězení otázky jiné, a to, zdali během uplynulých dvou let přece jen nedošlo k nějakému posunu ve věci.

Pokud bychom kriticky navázali na úvahu Pavla Běliny, tak o vojenské historiky v tom nejširším slova smyslu nouze není. Koho je skutečně chronický

1 Pavel Bělina, „Raně novověké vojenství“, in Ivo Cerman a Marie Šedivá Koldinská, ed., *Úvod do studia dějin raného novověku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014), 156.

2 Jiří Hutečka, „‘New’ Military History of the First World War. Achievements and Limits,“ *Dějiny - teorie - kritika* 1/2018: 101. Autor odkazuje na Ivan Šedivý, „Česká historiografie vojenství 1989–2002,“ *Český časopis historický* 100/2002: 900.

3 Petr Wohlmut, *Krev, čest a hrůza. Historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747* (Praha: Scriptorium, 2017), 13–18.

nedostatek, to jsou v pravém slova smyslu „školení specialisté“, schopní reflektovat soudobé teoretické a metodologické standardy z oblasti historiografie nebo příbuzných humanitních a společenských věd a také mající schopnosti a vůbec možnost v souladu s nimi konzistentně pracovat. Často jsou navíc přehlíženi od ostatních akademiků a výzkumníků, majících problém rozlišovat na straně jedné mezi kulturními dějinami války, new military history nebo historickou antropologií války, psanou analytickým a problémovým způsobem podle akademických standardů, a na straně druhé klasickou konzervativní vojenskou historiografií, která již dlouhou dobu není schopna poskytovat soudržné odpovědi na teoreticky kvalifikované výzkumné otázky. Přesto tento typ vojenské historie v českém prostředí stále prakticky dominuje a má k dispozici silné institucionální a ekonomické zázemí.⁴

Stoupenců konzervativních militárních dějin není věru málo a v domácím prostředí jsou soustředěni především kolem Vojenského historického ústavu Praha (VHÚ). V této dominantní a ekonomicky zdaleka nejsilnější instituci ve smyslu militárně-historického výzkumu se bohužel většinou téměř zastavil čas a stále zde panuje starý muzejnický přístup ve spojení s fragmentovaným (neo)pozitivismem a historicismem. Navíc se, jak zdůraznil Jiří Hutečka, nejedná o akademické výzkumné pracoviště, ale *institucionálně militarizovaný* podřízený útvar Ministerstva obrany ČR, z čehož logicky vyplývá úkolování činnosti v politickém zájmu. VHÚ působí skutečně spíše jako muzeum, mající za úkol konstruovat a sřežít *slavnou armádní minulost*.⁵ To má za následek nejen politicky definovaný a chronologicky omezený výběr témat pro výzkumnou práci, ale také do značné míry předem stanovenou ideologickou orientaci zdejších výstupů. Jednoduše řečeno, v takovém institucionálním nastavení je vcelku jasné, co se bude zkoumat a jaký bude sdělovaný smysl výsledků výzkumu. Tento rys byl v nedávné době mohutně posílen zejména v souvislosti se stoletým výročím konce první světové války a vzniku Československé republiky. Takovou produkci označuji jako vojenskou historiografii, tedy historiografii psanou autory přímo navázanými na ozbrojené složky v rámci státem řízené instituce a produkovanou více či méně primárně ve státním zájmu.

4 Odkazují zde na již zavedené ideálnětypické rozlišení, učiněné in Lucie Storchová, ed., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě* (Praha: Scriptorium, 2014), 283. Pro konzervativní vojenskou historii je většinou typický historicismus a místy až fragmentovaný (neo)pozitivismus, chápání války a vojenství jako integrální a transhistoricky přítomné součásti výkonu státní moci, důraz na sociální elity v podobě vrcholných politických aktérů a velitelského sboru, časté používání národních, sociálních a dalších stereotypů a nakonec dále nijak nerozvedená hypotéza, že vojenské umění má v dlouhém trvání totožnou esenci, a proto je možné ho bezproblémově komparativně zkoumat napříč dějinami. Lynn tento rozšířený stereotyp označuje jako chybný koncept *univerzálního vojáka*, viz předmluva k John A. Lynn, *Battle. A history of combat and culture* (New York: Basic Books, 2003), xiv.

5 Hutečka, „New’ Military History of the First World War. Achievements and Limits,“ 101.

Současné české vojensko-historické práce, psané první, menšinou skupinou „specialistů“, oproti tomu respektují akademické teoreticko-metodologické standardy, zhusta hledí na pozicionalitu a reflexivitu a výsledné texty nejsou ideologicky explicitní a často jsou naopak hodnotově neutrální. Takové práce označují jako historiografii vojenství,⁶ psanou lidmi, kteří většinou nejsou vázáni politickými zájmy a ohledy, ale snaží se rozšířit hranice poznání a prohloubit porozumění problémům spjatým s militárními dějinami, tedy odpovídat na otázky vyplývající z jejich paradigmatické orientace. John A. Lynn v tomto smyslu zdůraznil, že *primární cíl* (historiografie vojenství) *není praktický v jakémkoli bezprostředním smyslu, ale snaží se směřovat k porozumění minulosti... majícímu hodnotu samo o sobě, což je cíl sdílený s celou historickou obcí.*⁷

V praxi pochopitelně může být hranice mezi oběma naznačenými skupinami neostrá. Na výše nastíněným způsobem definované historiografii vojenství však stále ulpívá nevábné ódium, neboť její autoři jsou v akademické obci často předsudečně chápáni jako více či méně zastření militarističtí propagandisté, skrývající své skutečné motivy. *Mysleli si o nás, že jsme krajní pravičáci, morálně pochybní, nebo prostě a jednoduše hloupi*, shrnul obvyklé obecné předsudky vůči historikům vojenství v americkém prostředí Lynn.⁸ Jakkoli je situace v českém kontextu odlišná, zkušenost historiků i historiček vojenství obsahuje i situace, v nichž je nutné čelit podobným stereotypům. Následkem takového dlouhotrvajícího stavu je, jak poznamenal Jiří Hutečka, praktická ghettoizace oboru i jeho autorů.⁹ Ta je však, jak zdůraznil Lynn, také výsledkem snahy historiků vojenství samotných se v nepřátelském prostředí bezpečně *zakopat na pozicích* a neopouštět je.¹⁰ Dodatečným důvodem je rovněž skutečnost, že v českém prostředí stále významně převažují militárně-historické výstupy silně konzervativního charakteru a nízké odborné úrovně, kolem nichž se navíc soustřeďuje mimořádně lukrativní vědecko-populární a beletristická vydavatelská činnost, která s akademickým výzkumem vlastně ani nechce být spojována a nesnaží se získat respekt v tomto prostředí. V každoročním objemu a tržní síle takových publikací, v nichž často první housle hraje křídový papír a působivé obrazové přílohy, plné barevných bokorysů legendárních tanků a detailních perokreseb starých řádů a vyznamenání, se odborně kvalifikované práce dosud téměř ztrácejí.¹¹ V důsledku na takovou situaci doplácí odborná i laická čtenářská obec, které jsou

6 Ve svých minulých textech jsem toto rozlišení nečinil, ale zde ho pro lepší přehlednost problematiky zavádím.

7 Lynn, „The Embattled Future of Academic Military History,“ 777.

8 Lynn, „The Embattled Future of Academic Military History,“ 778.

9 Hutečka, „New Military History of the First World War. Achievements and Limits,“ 100.

10 Lynn, „The Embattled Future of Academic Military History,“ 783.

11 Typické v tomto smyslu je například nakladatelství *Naše vojsko*.

většinou předkládány publikace nepokládající náročné výzkumné otázky, neposkytující svým čtenářům hlubší porozumění věci a často se omezující na jednoduchý popisný způsob vyprávění.

Primárním smyslem tohoto textu bylo původně logicky splnění jedné z podmínek pro zdárné završení doktorského studia. Z obecnějšího pohledu však doufám, že se mi podařilo znovu alespoň částečně prolomit ledy a přispět svým dílem k etablování historiografie vojenství v českém prostředí. Jaká v tomto oboru panuje situace? Není nikterak růžová, ale přece jen již jsou patrné známky mírného pokroku v mezích zákona. Jak jsem již zmínil, tedy od doby, kdy jsem se v úvodní kapitole svého předchozího textu na jaře roku 2017 zamýšlel nad stejným problémem, se situace zásadním způsobem nezlepšila. Nicméně však můžeme vidět známky žádoucího vývoje, naznačující možnost postupného překonání zmíněné ghettoizace. Především v září 2017 došlo k prvnímu zřetelnému veřejnému projevu kvalitativního posunu v české militární historiografii, naznačujícímu, že se v budoucích letech naskýtá šance na „dohnání“ světového vývoje disciplíny. Jednalo se o třídílný blok *Koncepty a metody dějin vojenství ve středoevropském prostoru*, tvořící součást programu 11. sjezdu českých historiků, konaného v Olomouci v září 2017. Jeho garanti Jiří Hutečka a Vítězslav Prchal vytvořili jedinečnou příležitost, aby se poprvé takto veřejně prezentovala sice stále vpravdě nepočtená, ale již nezanedbatelná minorita českých historiků a historiček vojenství schopných překročit hranice tradičního, konzervativního a neopozitivistického přístupu k militárním dějinám. Dalším pozitivním rysem olomouckého bloku byla skutečnost, že se jej účastnili i archeologové zaměřující se na militární problematiku, což naznačuje další možný směr interdisciplinární spolupráce.¹²

Olomoucké setkání bylo reprezentativní pro soudobé domácí snahy o teoreticko-metodologicky ukotvenou historiografii vojenství a představené příspěvky lze rozdělit do několika přístupů, které se v českém prostředí začínají prosazovat. Předně je to aplikace teorie vojenské revoluce a s ní související teorie fiskálně-militárního státu, kterou zastupuje a rozvíjí především Vítězslav Prchal z Univerzity Pardubice; ten nedávno publikoval monografii *Společenstvo hrdinů*, analyticky se opírající právě o teoretický koncept vojenské revoluce.¹³ Autor tohoto dizertačního textu v Olomouci prezentoval symbolickou historickou antropologii vojenství zaměřenou na militární egodokumenty a interpretativní odkrývání kultury války, s čímž souvisí i otázka komemorací a druhého života bývalých váleek, otevřená Vojtěchem Kesslerem

12 Jednalo se o blok R-4 P36 I-III, *Koncepty a metody dějin vojenství ve středoevropském prostoru*, který se konal ve čtvrtek 14. 9. 2017 v Posluchárně Radima Smetany, Konviktu. Garanty bloku byli Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D. a PhDr. Vítězslav Prchal, Ph.D.

13 Zejména viz Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie, 1650–1750* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015).

(Historický ústav Akademie věd ČR) a Jiřím Šrámkem (první z autorů publikoval ve stejné době monografii *Paměť v kameni*, zabývající se touto tematikou ve vztahu k prusko-rakouské válce z roku 1866).¹⁴ Jiří Hutečka z Univerzity Hradec Králové dlouhodobě rozvíjí genderové téma v historiografii vojenství, které je nejzřetelnější v jeho poslední monografii *Muži v ohni*, v českém prostředí premiérově zkoumající motivaci, morálku a mužnost českých vojáků na frontách první světové války a žádoucím způsobem narušující dosud dominantní konzervativní způsob psaní o tématu první světové války.¹⁵ Hutečkova studie také nedávno vyšla v zahraničí v anglickém překladu jako *Men under Fire*, což je pro zesilování mezinárodního přesahu v případě soudobé české historiografie vojenství skvělá zpráva.¹⁶

Na olomouckých panelech zazněla také témata alterity a konstrukce obrazů okupanta a osvoboditele, způsobů ustavování komunity válečných veteránů nebo militární archeologie. V souvislosti s probíhajícími pozitivními posuny v prostředí české historiografie vojenství je třeba zmínit také práce Michaela Viktoříka (Univerzita Palackého v Olomouci), představující aplikace paradigmatu *new military history* a zabývající se například životními drahami příslušníků rakouského vojenského inženýrského sboru.¹⁷ Významná je také jeho monografie *Hinter den Wällen der Festungsstadt*, zkoumající bývalou olomouckou městskou pevnost v 19. století, jedna z mála takto tematicky vymezených publikací, překračujících kontext domácí historiografie.¹⁸ Doufejme, že teoretické inspirace a výzkumné podněty reprezentované na olomouckém setkání v českém prostředí zapustí kořeny a postupně překonáme stav, kdy je u nás každý v zahraničí již dávno ustavený paradigmatický model reprezentován zatím jen osamělým autorem nebo přinejlepším autorskou dvojicí.

V případě paradigmatu, k němuž se hlásím já, tedy symbolické historické antropologie války, je domácí autorská a badatelská komunita působící v tomto duchu vpravdě nepočtená. Kromě zmíněné monografie *Krev, čest a hrůza*,¹⁹ zabývající se kulturou války v souvislosti s obléhacím tažením z doby války

14 Vojtěch Kessler, *Paměť v kameni: Druhý život válečných pomníků* (Praha: Historický ústav AV ČR, 2017).

15 Jiří Hutečka, *Muži proti ohni: Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016).

16 Jiří Hutečka, *Men under Fire. Motivation, Morale, and Masculinity among Czech Soldiers in the Great War, 1914–1918* (New York a Oxford: Berghahn, 2019).

17 Michael Viktořík, „Emanuel Zitta. Pohled na kariéru a dílo důstojníka inženýrského sboru v první polovině 19. století,“ *Theatrum Historiae* 18 (2016): 203–226.

18 Michael Viktořík, *Hinter den Wällen der Festungsstadt. Ein Beitrag zu Alltagsleben, Organisation und Einrichtung der Festungsstadt im 19. Jahrhundert (am Beispiel der Festung Olmütz)* (České Budějovice: Veduta, 2018).

19 Wohlmut, *Krev, čest a hrůza*. Tématem práce je zejména snaha lépe porozumět historické záhadě, pramenící z neočekávaného a hlubokého kulturního nedorozumění během francouzského obléhání nizozemské pevnosti Bergen op Zoom, které proběhlo v červenci až září 1747.

o rakouské dědictví z roku 1747, však na podzim roku 2018 Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy vydala monografii *Oděni ve cti a železe* autora Ondřeje Vodičky, vycházející z jeho bakalářské práce obhájené v roce 2016.²⁰ Tento text, rovněž se hlásící k symbolické historické antropologii, se zabývá reprezentacemi vojenské cti a kultury války v deníku Roberta Monroa, význačného skotského vojenského profesionála z období třicetileté války. Ondřej Vodička pokračoval v rozvíjení tohoto teoreticko-metodologického přístupu i ve svém diplomním projektu, v němž pracoval s dalšími deníky vojenských profesionálů z říšského a britského prostředí ze stejného období.²¹

Rád bych se ještě zmínil o překladových publikacích, které se v nedávné době objevily v českém prostředí. Mezi nimi vysoko vyčnívá práce francouzského historika Oliviera Chalina *Bílá Hora* ve skvělém překladu Františka X. Halase, představující v českém prostředí nevídaně hluboké a teoreticky vyspělé zpracování bitvy na Bílé hoře.²² Bylo skutečně nutné na kvalitní publikaci, zabývající se tímto řečnickým symbolickým centrem českých dějin z pozic kulturních dějin války, čekat až do roku 2013 a obdržet ji přitom ze zahraničí? V případě Chalinova titulu se navíc jedná o první v češtině dostupný text, který například analyzuje válečný střet pomocí kategorií explicitně zařaditelných do instrumentária kulturních dějin války, jež v tomto případě jako by z oka vypadly Keeganově konceptu militární mechaniky, i když to Chaline výslovně neuvádí (zejména Kapitola II – Náráz). Další přínosnou práci představuje text rakouského historika Richarda Leina *Plnění povinností, nebo velezrada? Čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce* v překladu Milana Váni. Tato kniha, vydaná v roce 2016, představuje vítaný „průlom“ do téměř ideologicky monolitické obsáhlé literatury o československých legionářích, která zejména v souvislosti se stoletým výročím založení Československé republiky, slaveným v roce 2018, v této oblasti zatím dominuje.²³ Ve spojení s již zmíněným Hutečkovým titulem *Muži proti ohni* představuje Leinův text jednu z mála v českém jazyce dostupných kvalifikovaných prací týkajících se problematiky první světové války.

Diskutovaný problém se v České republice vyznačuje ještě jedním podstatným rysem. Na rozdíl od zahraničí zde stále neexistuje žádné specializované akademické nebo výzkumné pracoviště, žádný pomyslný ústav nebo katedra militárních studií, které by soustředilo dosud rozptýlené snahy a mohlo se

20 Ondřej Vodička, *Oděni ve cti a železe* (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018). Publikace představuje doplněnou verzi autorovy bakalářské práce.

21 Ondřej Vodička, *Tváře běsu: reprezentace války v pamětech vojenských profesionálů z let 1620–1649* (Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie: Praha, 2020).

22 Olivier Chaline, *Bílá Hora*, přel. František X. Halas (Praha: Karolinum, 2013).

23 Richard Lein, *Plnění povinností, nebo velezrada?: Čeští vojáci Rakousko-Uherska v první světové válce*, přel. Milan Váňa (Praha: Academia, 2016).

stát protiváhou tradičních bytostně konzervativních institucí typu VHÚ Praha. V České republice neexistuje žádná instituce jako například renomované Centre for the Cultural History of War, působící na manchesterské univerzitě, nebo Department of War Studies na londýnské King's College. Rovněž zde nelze získat pre- ani postgraduální vzdělání v oblasti militární historické problematiky, jako například na univerzitách v Uppsale, Lundu nebo Malmö v rámci studijních programů Peace and Conflict Studies nebo nedaleko našich hranic na univerzitě v Postupimi, která nabízí vzdělání magisterského stupně přímo v oboru International War Studies.²⁴ Z hlediska akreditovaných oborů je Česká republika v tomto smyslu zatím terra nullius, a pokud se nezmění situace v tomto smyslu, stěží lze podle mého soudu očekávat v širší interdisciplinární perspektivě jakékoli zlepšení v oblasti historiografie vojenství. Zcela záměrně do úvahy neberu studijní obory na tuzemské Univerzitě obrany a myslím, že vzhledem k výkladu na předchozích stranách je zřejmé proč. Robert M. Citino ve svém známém textu již v roce 2007 konstatoval, že v anglosaském prostředí dostala akademická historie vojenství, zejména v pojetí new military history, během 80. a 90. let šanci na mnoha západních univerzitách, ale po začátku nového milénia je z institucionálního hlediska znovu omezována a rozpočtově seškrťována.²⁵ Uvidíme, jakou cestou se vydá vývoj v České republice.

Další okolností, která vstupuje do hry, je skutečnost, že v zemi existuje několik set organizací zabývajících se vojenským re-enactmentem, komemoracemi nebo péčí o nejrůznější vojenské historické památky. Do jejich činnosti jsou často zapojeni lidé s odborným historickým nebo společenskovedním školením, kteří však většinou náleží do konzervativního tábora a soudobá historiografická paradigmatata a teoretické koncepce v zásadě nereflektují. Tento paradox by se mohl sám o sobě stát předmětem samostatného rozsáhlého odborného textu. To však není mým cílem.

Konečně, pozitivním faktorem, který má potenciál ovlivnit vývoj české historiografie vojenství a napomoci jejímu etablování, je vznik vůbec první české vědecké společnosti zabývající se tímto tématem, k němuž došlo na začátku roku 2020. Společnost pro výzkum dějin vojenství (SVDV) sdružuje většinu vědecko-pedagogických pracovníků, kteří se tématu dlouhodobě věnují a i autor tohoto textu je jejím členem.²⁶

24 Ve spolupráci s University College Dublin, jedná se o double degree program.

25 Robert M. Citino, „Military Histories Old and New: A Reintroduction,“ *The American Historical Review* 112/4/2007: 1070.

26 Společnost pro výzkum dějin vojenství (SVDV), <http://www.dejinyvojenstvi.cz>.

KRYMSKÁ VÁLKA V DOMÁCÍ HISTORIOGRAFII A VEŘEJNÉ DEBATĚ

Navzdory tomu, že krymská válka není v české historiografii prakticky zpracována, tak její dosavadní a dostupné, z hlediska historické antropologie v naprosté většině konzervativní historiografické konceptualizace představují něco, od čeho je třeba se vědomě distancovat a jehož vyprávěcím schémata a klišé je třeba se pečlivě vyhnout. Hlavním důvodem, proč krymská válka zůstává takto na okraji, je skutečnost, že se jedná o konflikt nemající na první pohled jakoukoli významnější souvislost s vývojem českých zemí. Tématem historiografické literatury krymská válka v českém prostředí byla pouze po krátké období 50. let minulého století, kdy bylo Československo satelitním státem Sovětského svazu. V letech 1945–55 totiž nastala v SSSR přímo publikační exploze související s oslavami stoletého výročí konfliktu, především obrany vojenského přístavu a pevnosti Sevastopol. V roce 1951 tak vydalo nakladatelství Naše vojsko překlad monografie *Krymská válka* prominentního ruského a sovětského historika Jevgenije Tarleho.²⁷ Jedná se o dílo výrazně ovlivněné dobovou ideologií a oceněné mimo jiné Stalinovou cenou za literaturu za rok 1942. Tarleho text teoreticky spočívá na propojení rigidních marxisticko-leninských pozic a předrevolučního ideologického narativu o mírumilovnosti carského Ruska, jehož expanze směrem na Balkán byla projevem pouze defenzivního paradigmatu. Krymská válka je v Tarleho práci představována jako boj za civilizační ruské „lidové“ hodnoty proti západním imperialistickým mocnostem, které Rusko vtáhly do války, tedy především proti Anglii a Francii. Tarleho text je zároveň v ruském prostředí stále používán pro nepřímou legitimizaci sovětské mocenské expanze do střední Evropy a na Balkán po roce 1945.

Poté zájem o krymskou válku opadl. Obnovený zájem o témata související s Krymem se datuje až od roku 2014 v souvislosti s vnitropolitickou krizí na Ukrajině a svržením režimu prezidenta Viktora Janukovyče. Tehdy byl poloostrov s ohledem na svůj vojenský strategický význam pro ruskou Černoomořskou flotilu pomocí taktiky hybridní války obsazen ruskou armádou a po zinscenovaném plebiscitu odtržen od Ukrajiny a začleněn do Ruské federace. Ruskou vládou vedená hybridní válka na východní Ukrajině a související napjatá mezinárodní situace a rozsáhlé sankce proti Ruské federaci ze strany států euroatlantického společenství se odrazily i ve zvýšené produkci a vydávání odborných textů zaměřených na Rusko a jeho dějiny. Tato produkce se naneštěstí českému prostředí téměř vyhnula a počet domácích v této souvislosti publikovaných odborných textů je minimální.

27 Jevgenij V. Tarle, *Krymská válka* (Praha: Naše vojsko, 1951).

Tehdy se však otázka Krymu a o něj vedené hybridní války stala předmětem intenzivní veřejné debaty, která však do značné míry trpěla právě nezpracovaností tématu, k němuž se prakticky neměl kdo kvalifikovaně vyjadřovat. V lednu 2015 alespoň nakladatelství Vyšehrad vydalo kulturně historickou studii Martina C. Putny *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*, zabývající se mimo jiné krymskou otázkou a symbolickým významem Krymu a Sevastopolu pro ruské duchovní dějiny i jejich relevancí pro současnou tzv. euroasijskou ideologii režimu prezidenta Vladimira Putina.²⁸ V květnu 2015 se následně objevila kniha, která se již specificky věnovala přímo historickému tématu krymské války. Jedná se však o populárně naučný vojensko-historický titul *Velký švindl (Krymská válka 1853–1855)*, kterou v nakladatelství Epoque vydal český žurnalista, malíř a autor žánru literatury faktu Václav Králíček, soustřeďující se na námořní tematiku.²⁹ Titul vyšel v nakladatelství Epoque v edici *Polozapomenuté války*, symbolicky naznačující problematický význam tématu krymské války v českém prostředí. Králíčková kniha představuje to lepší z české populárně naučné militární produkce. Nepřekračuje však klasická vyprávěcí schémata konzervativní vojenské historie, zejména hodnocení konfliktu podle dichotomií civilizačního, národního nebo konfesního typu, popřípadě analýzu válečných událostí podle elitních aktérů a teoretických standardů vojenské vědy, zejména operačního umění. Vyznačuje se rovněž v českém prostředí široce přítomnou implicitní neteoretičností a zapadá do obecnějšího zvyku předpokládat, že historiografický text je především na základě studia pramenů a literatury chronologicky seřazené vyprávění sjednocené zápletkou, v tomto případě představou o zbytečnosti konfliktu a nekompetentnosti vojenských elit na obou stranách.³⁰

Co se týká vysokoškolských kvalifikačních prací, tak těch se objevilo velmi málo. V roce 2012 obhájila Martina Fraňková na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy diplomovou práci *Zahraniční politika habsburské monarchie za krymské války*, která se konfliktem zabývala nepřímo z hlediska mezinárodních vztahů a diplomacie.³¹ V roce 2016 se objevila další práce, kdy Jan Müller na FF ZČU obhájil bakalářský text nazvaný *Velká Británie v krymské válce*.³² Autor si kladl výzkumné otázky soustřeďující se na strategickou diplomaticko-politickou rovinu a motivace britských elit pro zahájení tohoto konfliktu. Co se týká historie vojenství, vycházel především z konzervativní sekundární

28 Martin C. Putna, *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity. Od Kyjevské Rusi k Pussy Riot* (Praha: Vyšehrad, 2015).

29 Václav Králíček, *Velký švindl. Krymská válka 1853–1855* (Praha: Epoque, 2015).

30 Králíčková práce představuje kompilát ze sekundární literatury a s prameny pracuje minimálně. V případě žánru tzv. literatury faktu, nemající odborné ambice, se však jedná o běžný postup a naše zmínky v tomto smyslu nepředstavují žádnou výtku ani vyhraněnou kritickou pozici.

31 Martina Fraňková, *Zahraniční politika habsburské monarchie za krymské války* (Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin: Praha, 2012).

32 Jan Müller, *Velká Británie v krymské válce* (Bakalářská práce FF ZČU: Plzeň, 2016).

literatury. Například Tarleho marxisticko-leninské dílo označil za nestranný *vhodný zdroj faktů*, mezi odborné tituly zařadil Králíčkovu práci³³ a výsledný text představuje klasickou událostní naraci.

Podstatné vzepětí veřejného zájmu o krymskou otázku a nepřímo i o dějiny konfliktů souvisejících s Krymem nastalo na podzim roku 2017. Došlo k tomu nejprve v říjnu, kdy prezident ČR Miloš Zeman ve svém projevu na zasedání Rady Evropy označil ruskou okupaci poloostrova za hotovou věc a evropskému společenství doporučil rezignovat na nápravu situace, což kromě ostré politické diskuse v domácím prostředí vyvolalo důrazné reakce ukrajinské strany a řady dalších mocností. Diplomatický konflikt pokračoval i na konci listopadu stejného roku během státní návštěvy prezidenta Zemana v Ruské federaci. Ve smyslu tohoto textu je však zajímavější to, že ve stejné době byla navíc v pražské Knihovně Václava Havla prezentována kolektivní monografie editora Jana Šíra, nazvaná *Ruská agrese proti Ukrajině*, vydaná v Nakladatelství Karolinum, v níž je obsáhle diskutována otázka současné ruské okupace Krymu včetně historických militárních souvislostí.³⁴

Šírova kniha představuje analytickou politologickou a částečně rovněž militárně-historickou studii snažící se shromáždit co nejvíce evidencí o přímém zapojení ozbrojených složek ruského státu v současném ukrajinském konfliktu. Nicméně se hlásí k pohledu sdílenému řadou historiků, politologů a odborníků na bezpečnostní problematiku, hovořících o tom, že prostor Krymského poloostrova je v ruských militárních dějinách převelice významný ve vztahu k civilizační rovině. Ve studii se v tomto smyslu objevují makro-koncepty a kategorie civilizačního typu. Přestože se vojenské historie příliš nedotýká, pracuje s konceptem hodnotových světů, vztahovaných na Rusko a euroatlantické prostředí, na jednotlivé ohraničené útvary, které de facto vykazují civilizační charakter, i když takto nejsou explicitně pojmenovány.³⁵ V přítomnosti takových kategorií pak nálepkování nejrozumnějších současných nebo historických vojenských strategií, taktik nebo akcí jako „ruských“ nebo „ruského charakteru“, popřípadě ve spojení s adjektivy jako „tradiční“ apod. má jednoznačně kulturně-civilizační rovinu. K zatím poslednímu veřejnému vzepětí zájmu o problematiku Krymu a jeho militárních dějin došlo na konci roku 2018 v souvislosti s rusko-ukrajinskými vojenskými konfrontacemi v Kerčské úžině. S tím však nebyly v českém prostředí spojeny žádné odborné výstupy.

Šírova publikace souvisí se širší současnou odbornou debatou v tom smyslu, v jakém Serhij Plochij označuje poloostrov Krym a zejména přístavní

33 Müller, *Velká Británie v krymské válce*. Práce obecně není postavena problémově a nereflakuje své teoreticko-metodologické ukotvení.

34 Jan Šír a kol., *Ruská agrese proti Ukrajině* (Praha: Karolinum, 2017).

35 Jan Šír a kol., *Ruská agrese proti Ukrajině* (Praha: Karolinum, 2017), zejm. 296–300.

město Sevastopol za jeden z ústředních prvků *ruské historické mytologie*, což můžeme chápat jako symbol militární kultury, nesoucí v 19. století i v současnosti význam místa, kde se střetává Rusko se Západem a skrze vojenskou sílu osvědčuje svoji civilizační a kulturní jinakost a svébytnost.³⁶ Krym je v tomto podání skutečně *zvláštní místo* v ruských dějinách, mimořádný symbol, k němuž se vážou složité komplexy významů. Stejná koncepce se tak objevuje např. v monografii Konstantina Plešakova *The Crimean Nexus* z roku 2017, která primárně používá koncept střetu civilizací³⁷, nebo u Agnii Grigasové, která razí koncept reimperializace ruské politiky, odvozující se od obnovených idejí velkoruského pravoslavného nacionalismu, majícího jiný civilizační charakter než evropský.³⁸ U naprosté většiny autorů, kteří působí v akademických a výzkumných strukturách ve východní Evropě nebo Pobaltí, popřípadě mají tyto národní a kulturní afiliace a působí na západních univerzitách, se setkáme s nejrůznějšími variantami přístupu, který v českém prostředí charakterizují Jan Šír a jeho kolektiv spoluautorů nebo Martin Putna.

Tato práce se naopak úmyslně vyhýbá zmíněnému obecně historicko-civilizačnímu kulturnímu přesahu, jaký je typický pro Putnovy nebo Šírovy, popřípadě zahraniční kulturně- nebo literárně-historické a politologické texty s historiografickou ambicí. Důvodem je skutečnost, že její teoreticko-metodologický model je odlišný, avšak bude se těchto otázek svým vlastním způsobem dotýkat. Během promýšlení tohoto textu jsem se tak vyhýbal dedukcím plynoucím z makrokonceptů kulturně-historického nebo civilizačního typu, ale naopak, vystavěl jsem jej na analýze a interpretaci zdola jdoucí aktérské zkušenosti. Tato distance je dvojnásob důležitá z toho důvodu, že existuje jistá spojnice mezi starší, konzervativní vojensko-historickou literaturou a současnou vlnou politologicko-historiografické literatury. Soudobí autoři takových analýz totiž do značné míry čerpají z kategorií a stereotypů, které pomohla ukotvit starší militární historiografie. Pokud se v současných textech objevují odkazy na militární historiografii, pak téměř bez výjimky směřují zmíněným směrem. Autoři působící v oficiálních ruských akademických strukturách koncept Krymu jako zvláštního místa a symbolu civilizačního potýkání a difference Ruska vůči Západu téměř bez výjimek neproblémově používají. Jaká je tedy situace v soudobé odborné literatuře, která se specificky dotýká dějin vojenství?

36 Serhii Plokyh, „The City of Glory: Sevastopol in Russian Historical Mythology,“ *Journal of Contemporary History* 35/3 (7/2000): 369–383.

37 Konstantin Plešakov, *The Crimean nexus. Putin's war and the clash of civilizations* (New Haven a Londýn: Yale University Press, 2017).

38 Agnia Grigas, *Beyond Crimea. The New Russian Empire* (New Haven a Londýn: Yale University Press, 2016).

BRITSKÉ (ANGLOSASKÉ) PROSTŘEDÍ

Mým původním záměrem bylo napsat tento text jako zpracování konceptuálního světa kultury války na Krymu v letech 1854–56 z hlediska britských účastníků. Po nějaké době jsem došel k závěru, že je nutné pracovat i s prameny ruskými, protože kultura války, jak se zkonfigurovala na místě, vznikla mimo jiné také přímou interakcí těchto dvou militárních kultur. Pokud bych nerefletoval perspektivu z obou stran, nebylo by možné skutečně do hloubky porozumět problému. Snažil jsem se pak v celé práci klást víceméně rovnocenný důraz na obě strany, avšak jak uvidíme, tak z důvodu značných rozdílů mezi britskou a ruskou vojenskou literární kulturou poloviny 19. století jsou jednak britské prameny početnější a různorodější co do svého původu a za druhé je kvůli dodnes přetrvávajícímu většinovému konzervativnímu charakteru ruské vojenskohistorické literatury britská literatura k tématu významně relevantnější. Literaturu jsem se snažil v intencích historickoantropologického přístupu využívat v nutné míře jen k podpoře porozumění militární mechanice konfliktu a jeho sociálních a kulturních souvislostí, pokud je jejich uchopení potřebné pro porozumění reprezentacím v samotných pramenech. Zejména z důvodu porozumění militární mechanice konfliktu jsem používal významně více britskou a na britskou armádu zaměřenou literaturu, neboť během konfliktu právě britská strana nasadila několik přelomových vojenských technických inovací (například polní železnice, nový typ perkusních dlouhých ručních palných zbraní s drážkovanou hlavní nebo armádní telegraf). Nesnažil jsem se naopak v literatuře hledat již hotové interpretační vzorce a používal jsem jen takovou literaturu, která byla relevantní pro zkoumání v rámci historickoantropologického paradigmatu, k němuž se hlásím. Můj seznam literatury tedy nebude příliš užitečný pro čtenáře, který by hledal „totální“ bibliografii, zachycující vše významné, co bylo z hlediska nejrozličnějších paradigmat historiografie vojenství o krymské válce napsáno. Začneme tedy nyní přehledem literatury britské.

Téma krymské války je v britské militární historiografii a historiografii vojenství zpracováno skutečně bohatě, ovšem většinou podle tradičního konzervativního paradigmatu. Snad je samotné téma chápáno natolik nerozlučně spojené s konzervativní militární historiografií, že například ani jedna z mnoha publikací z provenience manchesterského Centre for the Cultural History of War, jednoho z mála evropských militárně historiografických akademických výzkumných center, se krymskou válkou nezabývá. V britském prostředí se tak krymské válce většinou jednorozměrně věnuje v souhrnu již mnoho set vojensko-historických textů, sahajících od akademických prací přes texty vojensko-historické až po „šedou zónu“ populárně naučné literatury, sdílející s vojensko-historickými tituly většinu narativních strategií a způsobů argumentace. Z těchto textů jsou pro historickoantropologický

poznávací zájem a obecnější porozumění problematice významnější zejména ty následující.

První a na dlouhou dobu dominantní konzervativní zpracování krymské války přinesl již Alexander William Kinglake v podobě monumentálního osmisvazkového díla *The Invasion of the Crimea. Its Origin and An Account of its Progress down to The Death of Lord Raglan*, publikovaného v letech 1863–87.³⁹ Kinglakeho text představuje učebnicový příklad starého paradigmatu militárních dějin. Autor byl osobním chráněncem vrchního velitele Lorda Raglana, který mu zjednal privilegovaný přístup na bojiště a Kinglake například celou bitvu u Almy strávil v jeho osobním doprovodu. Kinglake následně dostal k dispozici Raglanův soukromý archiv a možnost neomezeně používat oficiální dokumenty. Jeho výsledná práce, zabývající se téměř bez výjimky diplomatickou a operační rovinou konfliktu, měla následně vzhledem k Raglanovi silně apologický tón a tendenci zprostit britského vrchního velitele všech obvinění, která vůči němu byla vznášena historiky, řadou dobových vojenských aktérů a také britskou veřejností zejména za jimi vnímanou Raglanovu trestuhodnou liknavost, ne-li přímo lhostejnost k logistické katastrofě, která postihla britskou armádu v obléhacím táboře před Sevastopolem v zimě 1854/55. Hlavním viníkem krymské války a řetězce jejích neúspěchů a nepřesvědčivých vítězství byl podle autora francouzský císař Napoleon III., který britskou vládu vmanipuloval do obtížně zvládnutelného konfliktu.

Až do první světové války představují většinu britských textů, nejrelevantnějších z hlediska našeho historickoantropologického poznávacího zájmu, právě nejrůznější egodokumentární publikace začleňované do edic pramenů. Těmi se budeme zabývat později. Po první světové válce bylo publikováno množství prací náležejících ke konzervativnímu paradigmatu psaní o vojenské historii, nebo Kinglakeho pozitivistickému stylu, soustřeďujícímu se spíše na diplomatické prameny než dokumenty osobní povahy. Ty však byly obecně zastíňovány texty na téma krymské války majícími civilizačně-orientalistické ambice, jakou je například významná práce anglického historika Harolda Temperleyho *England and the Near East: The Crimea* z roku 1936, začleňující krymskou válku do širšího „Východního problému“.⁴⁰

Po roce 1945 můžeme vidět, že značné množství studií o krymské válce, především se zabývajících militární mechanikou a operační rovinou konfliktu, ale také představováním nově objevených unikátních egodokumentů, se pravidelně objevuje v tradičním odborném časopise *Journal of Society for Army Historical Research* (SAHR). Pro další vývoj je významné to, že od 60. let minulého století došlo v britské historiografii k nastartování paradigmatického

39 Alexander William Kinglake, *The Invasion of the Crimea. Its Origin and An Account of its Progress down to The Death of Lord Raglan*. 6 Vols. (Londýn, 1863–1880).

40 Harold Temperley, *England and the Near East: The Crimea* (Londýn: Longmans, Green, 1936).

posunu směrem k new military history a novým kulturním dějinám války, což se promítlo i do změny způsobu přemýšlení a psaní o krymské válce. Práce Christophera Hibberta z roku 1961, nazvaná *The Destruction of Lord Raglan: A Tragedy of the Crimean War, 1854–1855*,⁴¹ stojí na pomezí mezi starým a novým a zaměřuje se sice stále ještě na elitní účastníky války, ale snaží se pomocí práce s egodokumentárními prameny zkoumat jejich konfliktní subjektivitu, vedoucí nakonec k nesmiřitelnému sporu několika způsobů přemýšlení o válce, který podle něj stál za většinou problémů, s nimiž se britský kontingent setkal. Albert Seaton pak v roce 1977 vydal další „přechodovou“ práci *The Crimean War: A Russian Chronicle*, která poprvé v anglosaském prostředí na větším prostoru pracuje s ruskými prameny a snaží se nabídnout pohled ruských velitelů i řadových vojáků na boj o Krym a obléhání Sevastopolu.⁴² Ve stejném období také publikoval několik významných prací o krymské válce americký historik John Shelton Curtiss, z nichž nejvýznamnější je *Russian Army Under Nicholas I: 1825–1855*, přinášející obsáhlé kritické zhodnocení tehdejších ruských ozbrojených sil.⁴³

V roce 1984 byla publikována práce Johna Sweetmana *War and Administration: The Significance of the Crimean War for the British Army*, kterou již lze zařadit do žánru new military history, protože se snaží zkoumat dobovou britskou socioekonomickou infrastrukturu a armádní logistiku a její vliv na celý konflikt a následné armádní reformy.⁴⁴ Ihned následujícího roku publikoval Hew Strachan analytickou práci, která Sweetmanův text skvěle doplňuje, protože se zaměřuje na postupnou změnu britské militární mechaniky a způsobů myšlení o vedení války a nasazení armády, k níž došlo po skončení napoleonských válek a před začátkem války krymské. Jeho kniha *From Waterloo to Balaclava: Tactics, Technology and the British Army* z roku 1985 je dodnes platným titulem přehledně se zabývajícím především významem dobových technologických změn a nových konceptů nasazení ručních palných zbraní pro bojovou taktiku, ale také prožívání a jednání vojáků v poli a během obléhání.⁴⁵ V roce 1990 se pak objevila práce Briana Cookeho, nazvaná *The Grand Crimean Central Railway*, zkoumající britskou zásobovací železnici,

41 Christopher Hibbert, *The Destruction of Lord Raglan: A Tragedy of the Crimean War, 1854–1855* (Boston: Little, Brown and Company, 1961).

42 Albert Seaton, *The Crimean War: A Russian Chronicle* (Londýn: B. T. Batsford, 1977).

43 John Shelton Curtiss, *Russian Army Under Nicholas I: 1825–1855* (Durham: Duke University Press, 1965). Další Curtissův titul je dosti konzervativní a soustřeďuje se na vojenské a politické elity, viz John Shelton Curtiss, *Russia's Crimean War* (Durham: Duke University Press, 1979). Naopak ve své době průkopnický byl jeho text o ruských dobrovolných zdravotních sestrah nasazených na Krymu, viz John Shelton Curtiss, „Russian Sisters of Mercy in the Crimea, 1854–1855,” *Slavic Review* 25/1 (1966): 84–100.

44 John Sweetman, *War and Administration: The Significance of the Crimean War for the British Army* (Edinburgh: Scottish Academic Press, 1984).

45 Hew Strachan, *From Waterloo to Balaclava: Tactics, Technology and the British Army* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

postavenou v zimě 1854/55 z balaklavského přístavu do vojenského tábora a zaměřující se na vztah technologické změny, logistiky a vedení války.⁴⁶

Z 90. let máme k dispozici tři významné tituly, a to je nejprve práce Andrewa Lamberta *The Crimean War: British Grand Strategy, 1853–56*, zabývající se problémem válečného a politického plánování na nejvyšší úrovni, zejména v souvislosti se spojeneckými námořními operacemi na Baltu.⁴⁷ Významná pro porozumění krymské válce, respektive porážce v ní pro další vývoj ruského státu a ozbrojených sil, je práce Fredericka W. Kagana z roku 1999, nazvaná *The Military Reforms of Nicholas I. The Origins of the Modern Russian Army*.⁴⁸ Ve stejném roce publikoval Trevor Royle po velmi dlouhé době obsáhlé událostní dějiny konfliktu, nazvané *The Great Crimean War 1854–1856*.⁴⁹ Jeho práce je podstatná v tom, že autor poprvé po Seatonovi pracoval v určité míře také s ruskými prameny a snažil se začlenit perspektivu ruských účastníků, přičemž využíval množství egodokumentů a kromě jiného se snažil analyzovat militární mechaniku a bojovou zkušenost s ohledem na postupný nástup kryté masové palebné síly jako rozhodujícího faktoru dobového válečnictví až do konce první světové války.

V roce 2000 Robert B. Edgerton publikoval titul *Death or Glory: The Legacy of the Crimean War*, který značí první analytickyjší a skutečně systematický zájem o pohled na krymskou válku očima jejích účastníků, zvláště těch, jejichž účast byla dosud opomíjena.⁵⁰ Edgerton zkoumá například přítomnost a zkušenost žen na bojišti, nebo dosud téměř naprosto opomíjených tureckých vojáků, nebo problém *tváře bitvy* a zkušenosti bojujících, forem a zdrojů statečnosti v boji a dotýká se také kultury psaní o vojenské zkušenosti. Co byla obecně pro historiografii vojenství dnes již legendární Keeganova práce *The Face of Battle*, to pro přemýšlení o krymské válce znamenala tato úvodní Edgertonova práce.

Toto téma následně rozvinula Helen Rappaportová ve své monografii *No Place for Ladies: The Untold Story of Women in the Crimean War* z roku 2007, která se poprvé tematicky zaměřuje na zkušenost žen na bojišti i v zázemí krymské války.⁵¹ O tři roky později byly pak vydány poslední „velké“ dějiny konfliktu, zaměřené na celkové uchopení krymské války, tentokrát z pozice kulturních dějin, zaměřených na civilizační a náboženské otázky. Práce

46 Brian Cooke, *The Grand Crimean Central Railway* (Knutsford: Cavalier House, 1990).

47 Andrew Lambert, *The Crimean War: British Grand Strategy, 1853–56* (Manchester: Manchester University Press, 1990).

48 Frederick W. Kagan, *The Military Reforms of Nicholas I. The Origins of the Modern Russian Army* (New York: Palgrave Macmillan, 1999).

49 Trevor Royle, *Crimea. The Great Crimean War 1854–1856* (Londýn: Little, Brown, 1999).

50 Robert B. Edgerton, *Death or Glory: The Legacy of the Crimean War* (Oxford: Westview Press, 2000).

51 Helen Rappaport, *No Place for Ladies: The Untold Story of Women in the Crimean War* (Londýn: Arum Press, 2007).

Orlanda Figese nazvaná *Crimea – The Last Crusade* sice klade především důraz na faktory působící na makro-úrovni, ale na druhé straně pracuje rovněž s mnoha egodokumentárními prameny. Nepřímo tak dochází k závěrům týkajícím se například proměn obecné senzitivity ve vztahu k vojákům a jejich nasazení ve válce, nebo transformace britské militární kultury ve smyslu reformních snah zaměřených na odstranění toho, co bylo chápáno jako aristokratická privilegia směrem k meritokratickým principům a profesionality, které nakonec vyústily v rozsáhlé armádní Cardwellovy reformy z let 1868–71.⁵²

Po roce 2010 došlo v anglosaské produkci k postupné změně směrem, který je pro historickoantropologické přemýšlení o krymské válce příznivý. Začal být totiž kladen stále větší důraz na práci s aktérskou zkušeností a edice egodokumentů účastníků v krymské válce. Těmi se však budeme zabývat později. Do pomalu se rozšiřujícího trendu zabývat se intenzivněji rovinou „očitých svědectví“ bojujících, projevujících se spíše později diskutovanými vydávanými sborníky egodokumentárních pramenů, však zapadá již práce, kterou v roce 2005 publikoval Clive Ponting, nesoucí vpravdě ambiciózní název *The Crimean War – The Truth Behind the Myth*.⁵³ Text pracuje s celkem 48 prameny egodokumentární povahy, z toho 43 provenience britské, 4 ruské a jedním francouzské. Práce má ovšem jasné limity, neboť až na dva případy například vůbec nereflektuje perspektivu řadových vojáků a poddůstojníků na britské straně a spoléhá se na obvyklé bezpečně pramenně podchycené a mnohokrát nasazené „mluvčí“, typicky pocházející z řad vyšších důstojníků, vojenských lékařů a prominentních civilních účastníků, jako například zpravodaje *The Times* Williama Howarda Russela.⁵⁴ Z našeho hlediska nejviditelnějším rozdílem vůči historickoantropologické perspektivě je však to, že použité egodokumenty nejsou v zásadě nijak analyzovány ani interpretovány a citace z nich jsou povětšinou prostě předkládány jako oživení klasického, chronologicky uspořádaného událostního vyprávění. Analytické rovině práce také nepomáhá skutečnost, že citované egodokumenty nejsou konkrétně odkazovány k použitým pramenům a někdy je těžké ověřit, o jaké se jedná. Největším problémem je však skutečnost, že reprezentace z nejrůznějších egodokumentů jsou v duchu „soudcovského“ paradigmatu psaní dějin pokládány za očitá svědectví, obsahující syrovou, nijak neupravenou a přímočaře sdělovanou pravdu, domnělá „historická fakta“.

52 Orlanda Figes, *Crimea – The Last Crusade* (Londýn: Penguin, 2010).

53 Clive Ponting, *The Crimean War. The Truth Behind the Myth* (Londýn: Pimlico, 2005).

54 Práce obsahuje také faktické chyby typu charakterizace ruského důstojníka kapitána Petra Alabina jako „pěšáka“ nebo řadového „ruského vojáka“, viz Ponting, *The Crimean War*, 165. V textu je také obsažena řada citací z egodokumentů, které podle všeho nejsou obsaženy v závěrečném seznamu použitých pramenů a literatury, takže je někdy obtížné sledovat autorovu argumentaci.

Další relevantní text se objevil v roce 2015, kdy bylo vydáno tematické dvacáté číslo časopisu 19 – *Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century*, které obsahovalo řadu kulturněhistorických studií na téma krymské války, což představuje zcela ojedinělý počín. Tato publikace se krymskou válkou zabývá z hlediska new military history, kdy jejím tématem jsou sociální a kulturní předpoklady a souvislosti války, přičemž na samotnou válečnou praxi ani zkušenost se příliš nezaměřuje. Ve stejném roce vyšla práce Andrewa C. Ratha, nazvaná *The Crimean War in Imperial Context, 1854–1856*, která podobně jako starší Lambertovy texty zpracovává válku na makro-rovině strategického plánování a v jejím globálním rozměru, především co se týká námořních obojživelných operací na „periferních“ bojištích jako v Bílém moři, na Baltu nebo v Pacifiku.⁵⁵ V roce 2016 byl publikován ojedinělý interdisciplinární text Holly Furneauxové, zabývající se souvislostmi a proměnami mužnosti britských vojáků během krymské války směrem k vyšší citovosti, *Military Men of Feeling*, která jako prameny mimo jiné používá řadu vojenských egodokumentů.⁵⁶ Související otázce soužití se ženami, rodinného života a citovosti vojáků v krymské válce se na pozadí zkoumání pramenů převážně z periodického tisku věnuje nedávno vyšlá práce Jennine Hurl-Eamonové a Lynn MacKayové *Women, Families and the British Army 1700–1880: The Crimean War (1854–56)*.⁵⁷

Významnější titul na téma krymské války, který lze zařadit do historiografie vojenství, nevyhýbající se studiu boje a bojové zkušenosti, pak naposledy vyšel v roce 2018 a jeho autorem je Hugh Small. Jeho kniha *The Crimean War – The Europe’s Conflict with Russia*⁵⁸ je stále konzervativním narativem, ale přináší analytický důraz jednak na zkoumání změn v militární mechanice, k nimž došlo těsně před krymskou válku a v jejím průběhu, za druhé na zásadní problém s kulturou velení ve smyslu neustálé snahy britského velitelského sboru ignorovat vládní „civilní“ direktivy a za třetí na makro-civilizační rovinu, interpretující krymskou válku, respektive ze strany západních mocností nepříteli úspěšná mírová jednání, která ji ukončila, jako pomeškanou příležitost zastavit dlouhodobou ruskou mocenskou expanzi do Evropy. Anexi Krymu současným putinovským Ruskem a ruskou armádou vedenou agresí na východě Ukrajiny pak Small chápe jako pozdní, ale zřetelně historicky vývojově související důsledek neschopnosti spojeneckých

55 Andrew C. Rath, *The Crimean War in Imperial Context, 1854–1856* (New York: Palgrave Macmillan, 2015).

56 Holly Furneaux, *Military Men of Feeling: Emotion, Touch, and Masculinity in the Crimean War* (Oxford: Oxford University Press, 2016). Text představuje obecnější studii o vojenské viktoriánské mužnosti, na značném prostoru zkoumající její starší i dobové kulturní, převážně literární zdroje a zabývající se specifickým konceptem vojáka-gentlemanu. Furneauxová je přesvědčena, že během krymské války došlo k posunu konceptu vojenské mužnosti směrem k vyšší citovosti.

57 Jennine Hurl-Eamon a Lynn MacKay, *Women, Families and the British Army 1700–1880: The Crimean War (1854–56)* (Londýn: Routledge, 2020).

58 Hugh Small, *The Crimean War – The Europe’s Conflict with Russia* (Londýn: History Press, 2018).

politiků postavit se tvrdě Rusku v roce 1856 u jednacího stolu, poté co ruská armáda již nebyla schopna efektivně odolávat na bitevním poli.

Obecně lze na závěr bezpečně prohlásit, že s výjimkou několika málo ruských titulů publikovaných kolem roku 2010 je soudobá anglosaská odborná produkce na téma krymské války přibližně od doby stoletého výročí konfliktu v mezinárodním měřítku zcela dominantní a ruskou a ještě více francouzskou nebo tureckou v odborných debatách naprosto zastihuje. Z hlediska našeho historickoantropologického zájmu existuje pouze několik dalších relevantních publikací z jiných odborných komunit. Významným titulem je jistě sborník *The Crimean War 1853–1856*, vzešlý ze stejnojmenné konference, kterou v roce 2007 uspořádala Polská akademie věd.⁵⁹ Ten přináší mimo jiné několik textů napsaných ve stylu new military history, zabývajících se socio-kulturními aspekty války, od systémů rekrutování až po transfery v prostředí militárních kultur. Co se týká dalších zdrojů, za zmínku stojí dvě práce, které krymskou válku zkoumaly z hlediska významu pro dějiny masových médií, a to sborník *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg*, vydaný v roce 2010, a starší podobný text Ulricha Kellera *The Ultimate Spectacle – A Visual History of the Crimean War* z roku 2001.⁶⁰ Oba texty si však až na jednu výjimku ze stuttgartského sborníku kladou dosti odlišné výzkumné otázky, než jaké jsou typické pro spektrum paradigmat historiografie vojenství, ale pro porozumění kontextu války jsou nepochybně relevantní.⁶¹

RUSKÉ PROSTŘEDÍ

Starší i soudobá ruská vojenskohistorická literatura je tradičně konzervativně orientovaná. Existuje zanedbatelný počet relevantních vojenskohistorických textů, které by ke krymské válce přistupovaly z hlediska přijatelného v rámci

59 Jerzy W. Borejsza, ed., *The Crimean War, 1853–1856: Colonial Skirmish or Rehearsal for World War? Empires, Nations, and Individuals* (Varšava: Instytut Historii PAN, 2011).

60 Georg Maag, Wolfram Pyta a Martin Windisch, ed., *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg Kultur und Technik. Schriftenreihe des Internationalen Zentrums für Kultur- und Technikforschung der Universität Stuttgart* (Berlin: LIT, 2010), a Ulrich Keller, *The Ultimate Spectacle – A Visual History of the Crimean War* (Londýn: Routledge, 2001).

61 Z Maagova sborníku je relevantní zejména text francouzského historika Philippa Alexandroho, „Der Krimkrieg, gesehen durch Augenzeugenberichte französischer Offiziere: Zur anthropologischen Realität eines Krieges,“ in Maag, Pyta a Windisch, ed., *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg Kultur und Technik. Schriftenreihe des Internationalen Zentrums für Kultur- und Technikforschung der Universität Stuttgart*, 257–279. Jedná se však spíše o teoretickou úvahu nad dobovými francouzskými důstojnickými egodokumenty, konkrétní interpretace nebo práce s těmito prameny typu zhuštěného popisu zde není přítomna. Alexandre se zabývá například vlivem sociálního postavení pisatele na reprezentace v egodokumentech nebo možným „Waterloo-komplexem“ francouzských důstojníků, generovaným přítomností britských spojenců a kolektivní pamětí na napoleonské války.

současných teoretických historiografických konceptů a standardů, typických pro euroatlantické prostředí, o hodnotové neutralitě ani nemluvě. Naopak, dodnes se stále objevují nové a nové edice starých ruských konzervativních titulů z druhé poloviny 19. století a rovněž Tarleho dvoudílné práce *Krymskaja vojna*, publikované v letech 1941–44 a ideologicky postavené na propojení marxismu-leninismu a velkoruského nacionalismu.⁶² Ruská Akademie věd mimo jiné dodnes udílí Cenu J. V. Tarleho.⁶³ Vraťme se však do počátků historického uchopení krymské války. Čím je pro britské prostředí dílo, které sepsal A. W. Kinglake, tím je pro ruské prostředí téměř srovnatelně objemný text *Vostočnaja vojna 1853–1856 gg.* z roku 1876, jehož autorem byl první oficiální ruský vojenský historiograf krymské (neboli v ruském prostředí „východní“) války, generálporučík a petrohradský profesor vojenské historie Modest Ivanovič Bogdanovič.⁶⁴ Tato práce sdílí snad všechna paradigmatická východiska s Kinglakeho textem, jmenovitě přepečlivou pozitivistickou práci s prameny, většinou podobu až unavujícím způsobem podrobného událostního narativu soustředěného hlavně na operačně-taktickou rovinu konfliktu, bytostnou neteoretičnost, ignorování většiny sociokulturních rovin a souvislostí války, přeceňování významu individuálních elitních účastníků konfliktu a bezproblémové akceptování oficiálního vysvětlení příčin a významu války. Kromě toho však Bogdanovičova práce obsahuje i analytickou kritickou rovinu, zaměřenou na vysvětlení logistických, technických a operačních chyb, kterých se dopustila ruská armáda, včetně používání podřadné výzbroje nebo nedostatečné péče o zraněné vojáky. Bogdanovič rovněž intenzivně pracoval s dostupnou západní literaturou, především od aktérů krymské války z řad vysokých důstojníků a velitelů.

Před Bogdanovičem již byla v letech 1863–72 publikována rozsáhlá třísvazková práce ruského vojenského inženýra Eduarda Ivanoviče Totlebena *Opisanije oborony g. Sevastopolja*, který po většinu doby osobně řídil obranu města, ale ta nevykazuje snahu obsáhnout krymskou válku celistvě jako Bogdanovič nebo Kinglake, nýbrž představuje klasický vojensko-inženýrský text. Soustřeďuje se totiž ve strohém a vlastního hlediska do značné míry oprostěném stylu, připomínajícím vojenské hlášení a staré francouzské obléhací inženýrské deníky z druhé poloviny 17. a 18. století,⁶⁵ víceméně pouze na militární mechaniku a operační průběh obrany Sevastopolu a bezprostředně

62 Евгений В. Тарле, *Крымская война. В двух томах* (Москва: АСТ, 2005).

63 Cena J. V. Tarleho (Премия имени Е. В. Тарле) byla založena v roce 1991 a uděluje se v současnosti každé tři roky za historiografické práce v oboru světových dějin a mezinárodních vztahů.

64 Модест Иванович Богданович, *Восточная война 1853–1856 гг. Том I–IV.* (Санкт-Петербург: Тип. Ф. Сущинского, 1876). Bogdanovič během psaní své práce disponoval privilegovaným a neomezeným přístupem do archivu ministerstva zahraničí.

65 Viz analýza tohoto žánru ve zmíněném období: Wohlmuth, *Krev, čest a hrůza*, 51–58.

souvisejících polních operací.⁶⁶ Pokud vynecháme později diskutované sborníky pramenů a egodokumentů, vydávané v přibližně stejné době jako Totleben a Bogdanovič (především sborníky careviče Aleksandra Aleksandroviče a Dubrovinův), pak kromě těchto dvou ústředních textů bylo v ruském prostředí do roku 1917 publikováno několik desítek dalších prací. Povětšinou se jedná o kratší časopisecké studie, ale objevilo se i několik monografií, které však v podstatě jen reagují na Bogdanoviče a Totlebena a snaží se je svým způsobem zdvořile doplnit nebo prohloubit z faktografického hlediska. Mezi těmito pracemi vyčnívá text tehdejšího plukovníka inženýra Michaila Michejeviče Frolova z roku 1868, nazvaný *Minnaja vojna v Sevastopole v 1854–1855 g. pod rukovodstvom general-ad’jutanta Totlebena*, která se unikátně zabývá v západní a především anglosaské odborné literatuře prakticky ignorovanou rovinou obléhání Sevastopolu, to jest rozsáhlým a dlouhotrvajícím pokusům francouzské armády o podzemní minový útok na několik klíčových prvků sevastopolské obranné linie, především na Bastion č. 4.⁶⁷ Obecně je téma minové války a používání vojenské pyrotechniky během obléhacích operací od začátku první vojenské revoluce odborně zachyceno jen velmi stručně, Sevastopol není výjimkou a o to je Frolovova práce cennější. Pro anglickojazyčné čtenáře její obsah shrnul v roce 2019 sevastopolský badatel kapitán Jurij Kulikov v krátké studii *Mining and counter-mining in the Crimean War*.⁶⁸

Carevič Aleksandr Aleksandrovič však kromě toho v roce 1871 požádal tehdy plukovníka Nikolaje Fedoroviče Dubrovina také o vypracování další historie krymské války, tentokrát s primárním důrazem na obranu Sevastopolu. Dubrovin se tohoto úkolu zhostil, ale výsledný titul v polovině 70. let nebyl schválen cenzurou, s odkazem na nepovolené a příliš liberální odkrývání politických souvislostí konfliktu, zmíněných v tajných státních diplomatických dokumentech. Dubrovin rukopis odmítl přepracovat a nakonec

66 Эдуард Иванович Тотлебен, *Описание обороны г. Севастополя: Часть I.* (Санкт-Петербург: Тип. Н. Тиблена и Ко, 1863); Эдуард Иванович Тотлебен, *Описание обороны г. Севастополя: Часть II, отдел I.* (Санкт-Петербург: Тип. Н. Тиблена и Ко, 1868) a nakonec Эдуард Иванович Тотлебен, *Описание обороны г. Севастополя: Часть II, отдел II.* (Санкт-Петербург: Тип. Н. Тиблена и Ко, 1872). Vznik Totlebenovy práce, která rychle získala punc oficiálních dějin, financoval ministr války Dimitrij Aleksejevič Miljutin. Jedná se de facto o kolektivní dílo skupiny předních vojenských inženýrů a Totleben uvádí řadu spolupracovníků: v prvním dílu dělostřelce podplukovníka Švarce a důstojníka generálního štábu podplukovníka Zykova, inženýra podplukovníka Chlebnikova, zásadními spolupracovníky byli kromě toho inženýři generálmajor Frolov a plukovník Orda. Plány a náčrty zhotovovali většinou inženýři plukovník Děchtěrev a podporučík Gorodinskij. Na rozdíl od jiných velkých prací (Bogdanovič, Dubrovin nebo Zajončkovskij) však Totlebenův text do značné míry nechává stranou ideologickou vlasteneckou rovinu a zdržuje se osobních komentářů. Dosáhl tak podstatně vyšší dobové popularity v západní Evropě. Současní západní historici s ním však až na výjimky nepracují.

67 Михаил Михеевич Фролов, *Минная война в Севастополе в 1854–1855 г. под руководством генерал-адъютанта Тотлебена* (Санкт-Петербург: Типография Н. Тиблена и Ко., 1868).

68 Jurij Kulikov, Jelena Kulikova a Colin Robins, „Mining and counter-mining in the Crimean War,” *Journal of the Society for Army Historical Research* 391 (2019): 339–354.

po téměř čtvrtstoletí dosáhl v roce 1900 nového cenzurního souhlasu již za vlády Mikuláše II. a mohla konečně vyjít jeho třídílná *Istorija Krymskoj vojny i oborony Sevastopolja*.⁶⁹ Způsobem zpracování se dá zařadit nepochybně do tradice Bogdanovič – Totleben.

V roce 1872 vojenský publicista generálmajor Aleksandr Fjodorovič Gejrot vydal spíše popularizační a bohatě ilustrovanou práci *Opisanije vostočnoj vojny 1853–1856*, která však byla dosti vlivná a znovu zapadá do většinového způsobu psaní a přemýšlení o krymské válce v předrevolučním Rusku: je to historie psaná vojáky o válce ve státním zájmu.⁷⁰ Zde je však hlavním motivem knihy především snaha veřejně oslavit to, co Gejrot označuje jako hluboce vlastenecké zásluhy a oběti ruských vojáků, kteří padli během obrany Sevastopolu a obecně ve válce, motivované z ruské strany podle jeho pohledu pouze nezištnou snahou bránit pravoslavné věřící v jiných zemích. Podobně jako v některých publikovaných egodokumentech zde Gejrot „vynáší na světlo“ mnohá jména a osobní příběhy řadových námořníků, vojáků, dělostřelců a sapérů, které jsou prezentovány jako příklady udatnosti a oddanosti vlasti. Podobným způsobem byly sepsány událostní dějiny krymské války ruským generálem jezdeckta a později diplomatem Nikolajem Aleksejevičem Orlovem, který v roce 1885 publikoval monografii *Vostočnaja vojna*, která však do značné míry pouze opakovala oficiální vyprávění ustavené Bogdanovičem.⁷¹

V letech 1908–13 pak vychází poslední, celkem páté rozsáhlé dílo o krymské válce vojenského historika a teoretika generála Andreje Medardoviče Zajončkovského *Vostočnaja vojna 1853–1856 gg.* v celkem pěti svazcích.⁷² To završuje ruské historické uchopení krymské války v předrevolučním období. Autor byl v roce 1900 pověřen generálním štábem, aby nově sepsal dějiny konfliktu kvalifikovaněji a s teoreticky neomezeným přístupem do všech archivů. Zajončkovskij své dějiny krymské války dokončil včas na výročí padesáti let zahájení konfliktu, ale pak v roce 1904 vypukla rusko-japonská válka a nepříznivé okolnosti zabránily plánovanému vydání. To se nicméně opozdilo jen o tři roky. Zajončkovského práce představuje vrchol konceptualizací

69 Николай Федорович Дубровин, *История Крымской войны и обороны Севастополя: Том 1–3* (Санкт-Петербург: Тип. товарищества Общественная польза, 1900).

70 Александр Федорович Гейрот, *Описание восточной войны 1853–1856* (Санкт-Петербург: Тип. Эдуарда Гоппе, 1872).

71 Николай Алексеевич Орлов, *Восточная война* (Санкт-Петербург: 1885).

72 Андрей Медардович Зайончковский, *Восточная война 1853–1856 гг. Том I.* (Санкт-Петербург: Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1908), Андрей Медардович Зайончковский, *Восточная война 1853–1856 гг. Том I. Приложения* (Санкт-Петербург: Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1908), Андрей Медардович Зайончковский, *Восточная война 1853–1856 гг. Том II. Приложения* (Санкт-Петербург: Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1912), Андрей Медардович Зайончковский, *Восточная война 1853–1856 гг. Том II. Часть 1.* (Санкт-Петербург: Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1913) a Андрей Медардович Зайончковский, *Восточная война 1853–1856 гг. Том II. Часть 2.* (Санкт-Петербург: Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1913).

krymské války ze strany předrevoluční ruské vojenské historie a soustřeďuje se rovněž na ty operační a taktické okolnosti krymské války, které byly v předchozích textech opomíjeny, ale jinak se od nich principiálně v ničem neodlišuje.

Sovětská historiografie nesměla zůstat stranou. Období 20. a začátku 30. let se vyznačovalo značným vlivem Michaila Nikolajeviče Pokrovského, který se v kritickém marxistickém duchu stavěl k předrevoluční historiografii a odmítal zejména její ze svého pohledu velkoruské pravoslavné nacionalistické a šovinistické ideologické projevy a koncepty, tak časté ve vojenskohistorických publikacích o krymské válce. Již v roce 1908 publikoval text, který se významně odlišoval od dosavadní ruské militární historiografie a v kritickém marxistickém duchu se soustřeďoval na faktory, které pokládal za ekonomické a sociální determinanty průběhu a významu války.⁷³ Během nástupu stalinismu v polovině 30. let však byla jeho škola oficiálně odmítnuta právě ve prospěch znovuzačlenění velkoruských imperiálních konceptů do oficiálního výkladu dějin. Nicméně od roku 1913 se až do konce 30. let neobjevila žádná další rozsáhlejší práce věnovaná krymské válce.

Mužem, který na konci 30. let dostal za úkol sepsat v nově ortodoxním „marxisticko-leninském“ duchu historii krymské války, se stal Jevgenij Viktorovič Tarle, nositel třech Stalinových cen za své publikace a mnoha dalších ocenění. Tarleho kniha se objevila v kontextu nové vlny sovětského přemýšlení o globálních konfliktech, zrozené počátkem druhé světové války. Tehdejší sovětská autoři v letech 1939–41 analyzovali možné paralely válečného střetu Ruska se západními mocnostmi v období krymské války i konce 30. let a možné eskalace tehdejšího soupeření Sovětského svazu se západními demokraciemi.⁷⁴ Tarleho kniha představuje propojení předrevolučního stylu psaní: pečlivá pramenně podložená pozitivistická narace, v jeho případě spoléhající především na prameny převážně diplomatické povahy, k nimž neměli kvůli cenzuře přístup předrevoluční autoři, přitakávala dobovému velkoruskému nacionalismu a zároveň byla ukotvena v třídním, ostře marxisticko-leninském pojetí dějin.⁷⁵ Tarle se nicméně snažil potlačit Pokrovským zdůrazněnou marxistickou vývojovou tezi o historické zaostalosti carského Ruska, která předurčovala jeho porážku ve válce. Snažil se namířit polemický hrot spíše proti dobové politické strategii představitelů západních mocností, které k vyvolání války údajně zákonitě dotlačily jejich imperiální ambice.

73 Михаил Н. Покровский, *Дипломатия и войны царской России в XIX столетии* (Москва: Красная новь, 1923).

74 Например Евгений Александрович Берков, *Крымская кампания* (Москва: Московский рабочий, 1939), nebo А. Н. Лаговский, *Оборона Севастополя. Крымская война 1854–1855 гг.* (Москва: Госвоениздат Наркома обороны Союза СССР, 1939).

75 Tarle se kromě toho náhodou dostal ke kompletně zachovanému osobnímu archivu generála Stepana Aleksandroviče Chruleva, jednoho z velitelů obrany Sevastopolu.

Tímto způsobem nepředstavuje Tarleho uchopení krymské války žádnou zásadní diskontinuitu vzhledem k předchozím textům. Jediným vyloženě novým rysem sovětské historiografie krymské války je přesvědčení, že válka se stala svého druhu zákonitým katalyzátorem následných společenských změn. Tarleho postoje dodnes rezonují u většiny ruských autorů zabývajících se tématem krymské války a překonat je dokázala jen hrstka později zmíněných autorů.

Víceméně až do rozpadu SSSR nebyl o krymské válce vydán žádný zásadní titul, který by zpochybnil nebo překročil Tarleho práci, jež je dodnes ve značně konzervativním ruském prostředí stále mnoha autory chápána jako značně autoritativní text. Období po letech 1954–56, kdy se v Sovětském svazu slavilo stoleté výročí konfliktu, se vyznačuje velmi malým počtem relevantních ruskojazyčných titulů, které přijaly spíše makro-přístup v duchu sociálních a hospodářských dějin, zabývající se krymskou válkou v kontextu vývoje vojenství a společnosti carského Ruska, to vše se silnou přidanou ideologickou rovinou zdůrazňující zejména „lidové“ hrdinství během obrany Sevastopolu.⁷⁶ Jevgenij Viktorovič Tarle právě tehdy publikoval svoji druhou knihu zabývající se krymskou válkou, nazvanou *Gorod russoj slavy: Sevastopol' v 1854–1855 g.*, ještě úporněji charakterizující obranu Sevastopolu v duchu ideologické fúze marxismu-leninismu a velkoruského šovinismu.⁷⁷ Výjimky byly nemnohé. V letech 1955–56 B. I. Zverev kromě své konzervativní monografie vydal významnou studii o vlivu průmyslové revoluce na dobovou vojenskou technologii použitou během krymské války, ovšem rovněž ideologicky zabalenou ve vyprávění o lidovém hrdinství.⁷⁸ Krátce poté se však v kontextu počínající destalinizace po roce 1956 objevil první vyloženě kritický text. V. A. Divin a N. I. Kazakov v roce 1957 publikovali studii, která odmítala neproblematické přejímání ideologické argumentace předrevolučních autorů v případě zpracování krymské války.⁷⁹ Autoři zejména kritizovali nevědomé přejímání velkoruských imperiálních konceptů a související naivní marxisticko-leninské fráze o tom, že příčinou války byl

76 И. В. Бестужев, *Крымская война 1853–1856 гг.* (Москва: Издательство АН СССР, 1956), nebo Л. Горев, *Война 1853–1856 гг. и оборона Севастополя* (Москва: Воениздат, 1955), Б. И. Зверев, *Севастопольская оборона. 1854–1855* (Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956), případně Г. И. Семин, *Оборона Севастополя* (Москва: Воениздат, 1962), poněkud vyšší ambici měl např. Бескровный, *Русская армия и флот в XIX в. Военно-экономический потенциал России* (Москва: Наука, 1973), ale i zde sovětská militární historiografie vycházela z bytostně konzervativních paradigmat a s ničím originálním nepřišla.

77 Евгений Викторович Тарле, *Город русской славы: Севастополь в 1854–1855 г.* (Москва: Воениздат, 1954).

78 Б. И. Зверев, „Основные итоги Крымской войны в области развития оружия, техники и тактики,“ *Доклады и сообщения Института истории АН СССР* 5/1955.

79 В. А. Дивин, а Н. И. Казаков, „Об освещении некоторых вопросов истории Крымской войны в литературе последних лет,“ *Вопросы истории* 1957/1: 140–150.

pouze expanzionismus západních mocností. Zdůrazňovali naopak nutnost zkoumat tehdejší ruskou strategii pronikání na Střední východ. Jako první autoři rovněž odmítli ústřední roli „hrdinské“ obrany Sevastopolu. Vyprávění o ní podle nich sloužilo především jako fíkový list pro agresivní velkoruské ideje a soudobou sociální krizi samoděržaví.⁸⁰ Kritizovali také neschopnost ruských a sovětských autorů analyzovat hlubokou proměnu militární mechaniky války v evropském prostoru v předmětné době.⁸¹ Jejich text však zůstal v podstatě osamoceny.

Situace se začala viditelně měnit až kolem roku 2004, kdy byly uspořádány nejrůznější vzpomínkové akce na 150 let od vypuknutí konfliktu. Ruský vojenský historik Sergej Viktorovič Čennyk však svoje zhodnocení současného stavu badání zahájil v roce 2016 pro české militárně historické prostředí důvěrně známým pesimistickým konstatováním, že *situace je zcela žalostná*.⁸² Lze s ním souhlasit, i když ze zřetelně odlišných důvodů, než jaké má na mysli. Za posledních 15 let vyšlo od oslav 150. výročí zahájení konfliktu v ruském jazyce na dané téma přec jen celkem 21 titulů. To ve srovnání například s britskou produkcí není na první pohled nic nedostatečného, ale jejich skladba je významně odlišná. Předně, v ruském jazyce stále vychází velké množství reedic starých vydání z druhé poloviny 19. století, v tomto případě například překlad reportáží dopisovatele *The Times* Williama Howarda Russela,⁸³ dále reprint vzpomínek ruského vojenského lékaře Christiana Jakovleviče Gjubbeneta,⁸⁴ Tolstého klasika *Sevastopolské povídky*, nejen v ruském prostředí stále mylně pokládána za text egodokumentárního charakteru,⁸⁵ nebo sborník starých zpodobnění krymské války v dobové ruské beletrii.⁸⁶

Kromě toho bylo publikováno několik konzervativních militárně-historických studií, soustřeďujících se na diplomatickou a operační rovinu konfliktu, jako je práce Sergeje Pinčuka o působení řecké dobrovolnické jednotky nasazené během obrany Sevastopolu,⁸⁷ studie A. V. Mirgorodského o obraně

80 Дивин а Казаков, „Об освещении некоторых вопросов истории Крымской войны в литературе последних лет,“ 142.

81 Дивин а Казаков, „Об освещении некоторых вопросов истории Крымской войны в литературе последних лет,“ 145.

82 Сергей Викторович Ченнык, „Крымская война на книжных страницах.“ *Вестник Волгоградского государственного университета* 21/6 (2016): 83. Čennyk sám je autorem pětidílné konzervativní militárně historické práce o krymské válce, vydané v letech 2010–2014, strukturované jako klasické událostní vyprávění podle jednotlivých kampaní a bitev konfliktu.

83 Уильям Х. Рассел, *Британская экспедиция в Крым: в 2 т.* (Москва: Принципиум, 2014).

84 Х. Я. Гюббенет, *Очерк медицинской и госпитальной части русских войск в Крыму в 1854–1856 годах* (Москва: Принципиум, 2016).

85 Л. Н. Толстой, *Севастопольские рассказы* (Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2016).

86 С. З. Кодзова, ed., *Война за Крым в рассказах и мемуарах* (Москва: ОЛМА Медиа Групп/Промсвещение, 2015).

87 С. А. Пинчук, *Крымская война и одиссея Греческого легиона* (Москва: Вече, 2016).

Taganrogu před spojeneckými námořními útoky,⁸⁸ nebo pětisvazkové bytostně konzervativní Čennykovy událostní dějiny krymského tažení, zcela zařámované do ideologického vlastenecko-hrdinského narativu.⁸⁹ Čennykova paradigmatická orientace je zřetelná, neboť za základní dílo stále pokládá Tarleho text, z našeho hlediska antikvární publikaci, fatálně zatíženou konzervativními stereotypy.⁹⁰ Čennyk se ve vlastních textech nejvíce zajímá o operační rovinu konfliktu, v duchu starých textů Zajončkovského nebo Dubrovina. Do této tradice zapadá i další Čennykova publikace o ruských vyznamenáních udělovaných během krymské války,⁹¹ nebo obsáhlá třídílná encyklopedická studie Pavla Ljašuka, přinášející více než tisíc biografických hrdinských miniportrétů ruských důstojníků, kteří ve válce padli.⁹² O poznání relevantnějším titulem je práce ruské akademičky Ljubov' Vladimirovny Měľnikovovy, která v roce 2012 vydala studii *Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' i Krymskaja vojna. 1853–1856 gg.* Ta se však mnohem více zabývá náboženskou meta-rovinou krymské války ve smyslu diplomatického sporu o svatá místa v Jeruzalémě a obecně konfliktu pravoslaví s jinými konfesemi, zvláště ve smyslu srovnávání politiky vrcholné ruské pravoslavné a francouzské katolické hierarchie. Náboženství v jakémkoli osobním aktérském smyslu během války není pro Měľnikovu téma.⁹³

První teoreticky i analyticky originální publikací, která byla v historicky dohledné době v Rusku publikována, není původní dílo, ale do ruštiny přeložený text potomka ruských emigrantů, profesora Alexe Troubetzkého *The Crimean War: the causes and consequences of a medieval conflict fought in a modern age*.⁹⁴ Čennyk si zde pro ruské militárně historické prostředí na autora

88 А. В. Миргородский, *Оборона Таганрога и Приазовья во время Крымской войны. Иностраные документы и материалы по Азовской экспедиции 1855 года* (Таганрог: ИП Кравцов, 2014).

89 С. В. Ченнык, *Крымская кампания (1854–1856 гг.) Восточной войны (1853–1856 гг.)*. Ч. I. *Вторжение* (Севастополь: Телескоп, 2010), С. В. Ченнык, *Крымская кампания (1854–1856 гг.) Восточной войны (1853–1856 гг.)*. Ч. II. *Альма* (Севастополь: Полмет ГМБХ, 2011), С. В. Ченнык, *Крымская кампания (1854–1856 гг.) Восточной войны (1853–1856 гг.)*. Ч. III. *Противостояние* (Севастополь: Гала, 2012), С. В. Ченнык, *Крымская кампания (1854–1856 гг.) Восточной войны (1853–1856 гг.)*. Ч. IV. *От Балаклавы к Инкерману* (Севастополь: Полмет ГМБХ, 2014) а С. В. Ченнык, *Крымская кампания (1854–1856 гг.) Восточной войны (1853–1856 гг.)*. Ч. V. *Последний штурм* (Севастополь: Полмет ГМБХ, 2014).

90 Ченнык, „Крымская война на книжных страницах“, 83.

91 С. В. Ченнык, *Награды героев Крымской войны* (Москва: Принципиум, 2016).

92 П. М. Ляшук, *Мартиролог офицеров Российской армии, погибших при защите Севастополя и Крыма в 1854–1855 гг.* Вып. 1 (Симферополь: Салта, 2008), П. М. Ляшук, *Мартиролог офицеров Российской армии, погибших при защите Севастополя и Крыма в 1854–1855 гг.* Вып. 2 (Симферополь: Салта, 2011) а П. М. Ляшук, *Мартиролог офицеров Российской армии, погибших при защите Севастополя и Крыма в 1854–1855 гг.* Вып. 3 (Симферополь: Салта, 2015).

93 Любовь Владимировна Мельникова, *Русская Православная Церковь и Крымская война 1853–1856 гг.* (Москва: Кучково поле, 2012).

94 Алексис Трубетцкой, *Крымская война* (Москва: Ломоносовъ, 2010), původně Alex S. Troubetzkoy, *The Crimean War: the causes and consequences of a medieval conflict fought in a modern age* (New York: Carroll & Graf, 2006).

typicky stěžuje, že Troubetzkoy se téměř vůbec nevěnuje *hrdinné* obraně Sevastopolu, představující hlavní téma příslušných ruských historických prací, a dokonce kvantifikuje, že toto téma představuje méně než 20 % textu. Takový nedostatek hrdinského narativu v jeho očích významně snižuje relevanci knihy pro ruské prostředí, pro které je hodnotová ideologická rovina typická, a to nejen v rámci vojenské historie.⁹⁵

Převládající ruská paradigmatata psaní o krymské válce přehledně shrnuli již v roce 2002 Varlan E. Bagdasarjan a S. G. Tolstoj ve své značně konzervativní práci *Russkaja vojna: stoletnij istoriografičeskij opyt osmyslenija Krymskoj kampanii*.⁹⁶ Předrevoluční, posléze raná sovětská, stalinská i pozdější sovětská i ruská historiografie v otázce krymské války podle jejich výkladu sdílí dvě podstatné, většinové a velmi často zdůrazňované významové roviny, a to na jedné straně chápání krymské války jako konfliktu civilizací a za druhé rovinu mocensko-legitimizační, obhajující nejrůznějším způsobem expanzi Ruska a SSSR do východní i střední Evropy v 18. a 19. století, následně v letech 1939–45 a v případě současné ruské militární historiografie i nyní po roce 2004. Právě v tomto roce došlo k rozšíření NATO směrem na východ o pobaltské republiky, což je v takových textech chápáno jako svého druhu ekvivalent a pokračování staré britsko-francouzské „agrese“, založené na západoevropském protiruském spojení, představujícím v této perspektivě primární důvod krymské války. Jen málo ruských textů dokáže překročit nejrůznější varianty tohoto narativu. Texty publikované v Rusku v posledních letech, zejména od násilné anexe Krymu ze strany Ruské federace v roce 2014, často ještě zesilují akcent na tuto rovinu a již očividně se v nich stírá rozdíl mezi historiografií a politickou propagandou. Ukazuje to například text historičky Taťjany Vladimirovny Vakulové z roku 2016, v němž autorka účelovým a schematickým způsobem prezentuje krymskou válku jako faktické vítězství *pravoslavné civilizace* v rámci dlouhodobého konfliktu Ruska s Evropou.⁹⁷

Prakticky jediným soudobým publikovaným ruským textem, který otvírá jiná než konzervativní témata a vyhýbá se explicitnímu ideologickému hodnotovému zakotvení a klasické hrdinské naraci, typické pro ruské prostředí, je pozoruhodná práce o ruské vojenské zdravotnické službě, tematizující válku z hlediska jejích obětí *Raneniye, bolezni i smert': Russkaja medicinskaja služba v Krymskuju vojnu 1853–1856 gg.*, kterou vydala Julia A. Naumova v roce

95 Ченный, „Крымская война на книжных страницах,“ 87.

96 Вардан Эрнестович Багдасарян а С. Г. Толстой, *Русская война: столетний историографический опыт осмысления Крымской кампании* (Москва: МГОУ, 2002).

97 Татьяна Владимировна Вакулова, „Крымская война: конфликт цивилизаций,“ *Вестник ВолГУ* 21/6 (2016): 43. Tato a další autorčiny studie (Vakulová v současné době působí na ruské Sevastopolské státní univerzitě) obsahují mj. odkazy na texty zjevného charakteru konspiračních teorií, například o tom, že za celou krymskou válkou stojí zákulisní intriky Vatikánu, který chtěl zničit pravoslaví. Tuto ideu prosazuje například v textu odkazovaný akademik Vitalij Šeremet z pravoslavného ultrakonzervativního thinktanku Центр национальной славы России.

2010.⁹⁸ Její práce je navíc v ruském prostředí jediná, kterou lze po roce 1991 v rámci tématu krymské války zařadit alespoň do disciplíny new military history. Naumova je také jediná současná ruská autorka píšící o krymské válce, jejíž působení má mezinárodní přesah.

Z doby po roce 1991 dále existuje několik ruskojazyčných nevydaných dizertačních prací věnujících se otázkám spojeným s krymskou válkou. Ani ty však nepřekračují konzervativní paradigma, s částečnou výjimkou čtyř textů. Nejprve se jedná o práci Nikolaje Smolina *Rol' moral'nogo faktora Russkoj armii v chode Krymskoj vojny: 1853–1856* z roku 2002, která se zabývá morálkou ruské armády v krymské válce.⁹⁹ Smolin však příliš nepracuje s pramennými egodokumenty a své analytické závěry do značné míry opírá o sekundární literaturu. Nicméně jeho text lze jistě zařadit do tradice new military history. V roce 2004 pak Sergej Pavlovič Bremin obhájil práci o britské armádě v krymské válce *Anglijskaja armija v Vostočnoj vojne 1853–1856 gg.*, představující kromě zkoumání operační roviny i naznačenou analýzu militární mechaniky, což je v ruském prostředí dosti ojedinělé.¹⁰⁰ V roce 2018 pak obhájila Natal'ja Vital'jevna Šapovalova na moskevské Lomonosovově univerzitě práci explicitně se zabývající memoáry a egodokumenty z doby obležení Sevastopolu, nazvanou *Chudožestvennaja literatura i memuary kak istočnik po izučeniju oborony Sevastopolja v 1854–1855 godach*.¹⁰¹ Šapovalové text analyzuje beletristickou a memoárovou literaturu týkající se obrany Sevastopolu v letech 1854–55 jako historický pramen, a přestože nepřináší žádné vlastní interpretace, poprvé celistvě představuje pramennou základnu, která je k dispozici, v diachronní perspektivě. Práce má však zásadní omezení znovu v přijetí neopozitivistického paradigmatu konzervativních militárních dějin, kdy jejím ústředním motivem je analyzovat kromě vztahu memoárů a beletrie ve smyslu

98 Юлия А. Наумова, *Ранение, болезнь и смерть: Русская медицинская служба в Крымскую войну 1853–1856 гг.* (Москва: Модест Колеров, 2010). Práce vychází z její dizertace, obhájené v roce 2002 na Moskevské státní univerzitě M. V. Lomonosova. Pro odlišný způsob přemýšlení a psaní o historii vojenství v ruském prostředí je signifikantní, že i Naumové seznam literatury obsahuje rozhodující většinu konzervativních militárně historických textů vydaných do roku 1956. „Ortodoxními“ a základními odkazy jsou stále Totleben a Tarle.

99 Николай Николаевич Смолин, *Роль морального фактора Русской армии в ходе Крымской войны: 1853–1856* (Москва: Челябинский государственный университет, 2002). V ruském systému akademických titulů se jedná o práci „kandidátské“, autoři získávají titul kandidáta věd. Za zmínku také stojí práce Ольга Васильевна Дидух, *Участие донских казаков в Крымской войне 1853–1856 годов* (Ростов-на-Дону: Ростовский государственный педагогический университет, 2006); vlivem války na ruské veřejné mínění se zabývá práce Анна Ивановна Шепарнева, *Крымская война в оценке русского общественного мнения, 1853–1856 гг.* (Орёл: Орловский государственный педагогический университет, 1995).

100 Сергей Павлович Бремин, *Английская армия в Восточной войне 1853–1856 гг.* (Москва: Московский Педагогический Государственный Университет, 2004).

101 Наталья Витальевна Шаповалова, *Художественная литература и мемуары как источник по изучению обороны Севастополя в 1854–1855 годах* (Москва: Московский педагогический государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2018).

psychologického vlivu především dostupné memoárové egodokumenty v tom smyslu, v jakém jsou schopné přispět k *faktické rekonstrukci dějin krymské války*.¹⁰² I Šapovalova navíc stejně jako v zásadě všichni ruští autoři za „fundamentální“ stále pokládá Tarleho dvoudílnou práci o krymské válce a akceptuje její obecná ideologická východiska.¹⁰³ Stejný respekt před konzervativními tituly projevil i již zmíněný S. G. Tolstoj, který v roce 2002 obhájil dizertaci analyzující ruskou historiografickou produkci na téma krymské války, pro kterou jsou podle něj dodnes „nejzásadnější“ Bogdanovičovy, Dubrovinovy, Zajončkovského a Tarleho texty.¹⁰⁴

V historickém ruském kontextu psaní o krymské válce je pak zcela unikátní dizertační práce, kterou v roce 2012 obhájila Marina Sergejevna Fedotova na téma konceptualizace obrany Sevastopolu v ruské kulturní paměti *Sevastopol'skaja oborona (1854–1855 gg.) v kul'turnoj pamjati dorevolucionnoj Rossii*.¹⁰⁵ Text je psán kriticky analyticky a neopírá se o typickou ideologickou orientaci ruské vojenské historiografie, která stále prezentuje krymskou válku jako integrální součást ruské národní ideje a pokládá ji za *jeden ze zásadních hrdinských a národně-vlasteneckých symbolů*.¹⁰⁶ Fedotova naopak přistupuje k historické kulturní analýze hrdinského národního mýtu spojeného s krymskou válkou a související s politikou paměti. Naumova je jediná soudobá ruská autorka píšící ve stylu new military history, která prvoplánově neakcentuje v oboru obvyklou ideologickou hodnotovou orientaci. Fedotova je pak jediná, která tuto orientaci nejenže nepřijímá, ale dokáže ji rovněž dekonstruovat a analyzovat, jakým způsobem ovlivnila dominantní způsob přemýšlení a psaní o krymské válce v ruské historiografii.¹⁰⁷ Její text představuje nejreflektovanější a teoreticky nejukotvenější ruskojazyčné zpracování problematiky krymské války, které kdy bylo napsáno. Fedotova si položila nejnáročnější výzkumné otázky a odpověděla na ně s patřičným analytickým důrazem. Zatím však její text nebyl publikován a další současní ruští autoři na něj nenavazují.

102 Шаповалова, *Художественная литература и мемуары как источник по изучению обороны Севастополя в 1854–1855 годах*, Автореферат, 4–5. Autorka má spíše na mysli sociálně-psychologickou rovinu zkoumání memoárové literatury.

103 Шаповалова, *Художественная литература и мемуары как источник по изучению обороны Севастополя в 1854–1855 годах*, Автореферат, 10–11.

104 С. Г. Толстой, *Отечественная историография Крымской войны (вторая половина XIX–первая половина XX в.)*. (Москва: Московский государственный университет сервиса, 2002), 4.

105 Марина Сергеевна Федотова, *Севастопольская оборона (1854–1855 гг.) в культурной памяти дореволюционной России* (Санкт-Петербург: Европейский Университет в Санкт-Петербурге, 2012).

106 Федотова, *Севастопольская оборона (1854–1855 гг.) в культурной памяти дореволюционной России*, Автореферат, 3.

107 Зейт. Федотова, *Севастопольская оборона (1854–1855 гг.) в культурной памяти дореволюционной России*, 32–87.

Ve srovnání s anglosaskou produkcí nedávných desetiletí v ruském prostředí překvapivě nebyly vydány téměř žádné publikace, které by se analyticky zabývaly otázkami militární mechaniky konfliktu například v duchu Sweetmanových textů, nebo operační rovinou konfliktu. V tomto smyslu jsou v ruském prostředí zavedené a stále respektované práce Bogdanoviče, Dubrovina, Zajončkovského a Tarleho, které nemají téměř žádné soudobé ekvivalenty.

Přehled existující literatury a současného zpracování tématu můžeme uzavřít konstatováním, že ve smyslu paradigmatické orientace, kterou přijal tento text, tedy symbolické historické antropologie, zaměřené na zkoumání kultury války skrze egodokumenty účastníků, je navzdory velkému množství dostupných publikací krymská válka stále svým způsobem neznámá. Neexistuje zatím žádný titul, který by systematicky pracoval interpretativním způsobem s egodokumenty různých stran – v tomto případě s britskými a ruskými prameny. Navzdory tomu, že krymská válka byla od druhé poloviny 19. století tématem více než tisíce odborných textů v několika jazycích, je rovina kultury války, zkoumané skrze dostupné egodokumentární prameny, zatím nezastoupená. Na ruské straně dodnes široce působí nacionalistický ideologický narativ o lidovém hrdinství a morálním vítězství, vzešlém z vojenské porážky a civilizačního střetu se Západem a s egodokumenty se téměř nepracuje, kromě toho, že v některých textech slouží jako pouhé ilustrace obvyklého událostního narativu soustředěného na operační dějiny krymské války. Na britské straně je krymská válka dodnes v rámci militární kultury i historiografie chápána jako cosi stěží srozumitelného, téměř absurdního a vyznačujícího se mnoha protiklady. Zabývat se rovinou vnímaného smyslu tohoto konfliktu z hlediska jeho protagonistů je tedy z odborného hlediska dosud nepřijatá výzva.

2. HISTORICKÁ ANTROPOLOGIE VÁLKY A VOJENSTVÍ

Vysvětlení krymské války představuje jeden z nejožehavějších problémů moderní historiografie.

Brison Gooch, 1956¹⁰⁸

Krymská válka je jedním ze špatných žertů dějin.

Trevor Royle, 1999¹⁰⁹

Pravda o... invazi do Ruska v zimě roku 1854 nebyla nikdy publikována.

Důvodem je úmyslná zastírací kampaň, zahájená již během války... akademičtí historici se o krymskou válku zajímali pramálo a nechali se uchlácholit ranými zpodobněními války jako historicky bezvýznamného omylu.

Hugh Small, 2018¹¹⁰

Práce mnoha anglosaských vojenských historiků, neboť téměř nikdo jiný se kromě historiků ruských a několika málo osobností z jiných odborných komunit problémem soustavněji nezabývá, na téma krymské války jsou často uvozeny pesimistickými výroky, zdůrazňujícími údajnou absurditu, obtížnou srozumitelnost nebo přímo nevysvětlitelnost a „zbytečnost“ celého konfliktu a nedostatečnost jeho historiografického zpracování. Na straně ruské takové zmatení nepanuje, neboť dodnes jsou v naprosté většině jako autoritativní přijímány staré konzervativní publikace nebo jejich novější ekvivalenty, které krymskou válku pojímají jako jednu z mnoha kapitol trvalého ruského civilizačního konfliktu se Západem, poskytují v pramenech pečlivě ukotvené podrobné operační dějiny konfliktu na všech hlavních válčistištích a aktérskou zkušenost rámuje do ideologického vyprávění o lidovém hrdinství, které navzdory vojenskému neúspěchu přineslo morální vítězství nad silnějším a technicky lépe vybaveným protivníkem. Od pesimistických povzdechů dvou významných vojenských historiků, stojících na prvním a druhém místě v záhlaví této kapitoly, uplynula již dlouhá doba, ale přesto ještě v roce 2010

108 Brison Gooch, „A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War,“ *American Historical Review*, 62 (říjen 1956): 33.

109 Trevor Royle, *Crimea: The Great Crimean War 1854–1856* (New York: St. Martin's Press, 2000), ix.

110 Hugh Small, *The Crimean War, Europe's Conflict with Russia* (Stroud: The History Press, 2018). Jedná se o přepracovanou verzi původního textu, vydaného v roce 2007.

Orlando Figes v předmluvě ke své knize *Crimea – The Last Crusade* zdůraznil, že jeho práce je v anglosaském a přeneseně také euroatlantickém prostředí historicky vůbec první odbornou studií výrazněji čerpající z jiných než britských a západních zdrojů, rozhodně první, která systematictěji zpracovává rovněž prameny ruské¹¹¹, a především, snaží se překročit stereotypní výkladové rámce konzervativní vojensko-historické literatury, která podání krymské války dosud dominovala.¹¹² Tyto výroky lze nepochybně uznat, situace skutečně je naneštěstí takto komplikovaná. Figesova kniha představuje první kulturní dějiny tohoto konfliktu, teoreticko-metodologicky vyčnívající nad dosavadní produkcí a nemající téměř žádné ekvivalenty. Stále však má smysl napsat o krymské válce studii historickoantropologickou, neboť Figesova snaha porozumět tomuto konfliktu je jinak teoreticky ukotvena a spoléhá především na kulturní makrokategorie náboženského a civilizačního typu, což je rovina, kterou sdílí s kritizovanými vojenskými historiky konzervativního zaměření. Kromě toho se v literatuře často objevuje usuzování o charakteru krymské války a následně i o mnoha dalších problémech, například o prožívání přímých účastníků boje, nebo koneckonců samotném výsledku boje na základě určitých konceptů „středního dosahu“, většinou neukotvených, jako je specifický ruský „národní“ charakter vojenství nebo zvláštní charakter „ruského vojáka“. Navíc sám Figes se podobně jako další autoři (v poslední době nejvíce Troubetzkoy) zabýval spíše civilizačně-náboženským kontextem vyvolání válečného konfliktu jako takového a jen okrajově bojovou zkušeností jeho účastníků a významy, jaké jí přisuzovali. Tento způsob uchopení tématu je typický i pro jeho další pokročilejší soudobá zpracování (Small, Rath ad.).

V jakém smyslu je tedy krymská válka stále možným tématem pro jiný způsob historiografického přemýšlení a psaní? Velké množství účastníků války všech typů a posléze například vojenských historiků považovalo a dodnes konflikt považuje za cosi absurdního a nesrozumitelného, za víceméně zbytečnou a nepochopitelnou válku s prapodivným průběhem. Údiv, nepochopení a překvapení současníků a později i historiků, soustřeďující se na krymskou válku, do značné míry pramenil rovněž z nečekaně dramatického a krutého charakteru válečné zkušenosti bojujících a šok vyvolaly také nevídaně vysoké lidské ztráty, v součtu přesahující tři čtvrtě milionu mužů. Právě zkoumání aktérské válečné zkušenosti, s výhledem na rekonstrukci dobové kultury války, je hlavním předmětem této studie. Co se týká krymské války, zatím v žádném jazyce neexistuje podobně uchopený text.

111 S tímto výrokem nelze zcela souhlasit, protože již starší publikace, jako např. Albert Seaton, *The Crimean War: A Russian Chronicle* (Londýn: B. T. Batsford, 1977), rozsáhle zapojovaly ruské prameny.

112 Figes, *Crimea*, xxi.

Tato práce se teoreticky a metodologicky orientuje na tradici historické antropologie, pojaté coby historiografie, silně inspirovaná některými teoreticko-metodologickými postupy kulturní a sociální antropologie. Není tedy zamýšlena jako klasická historická studie, ať už se pod tímto termínem může skrývat cokoli a její struktura a způsoby analýzy a interpretace pramenů se do značné míry odvíjejí od modelu etnografie. Rozhodně jsem neměl ambici napsat shrnující práci typu „general history“ a v žádném případě se tento text nevyznačuje historickou intencionalitou, to jest snahou vyčerpávajícím způsobem obsáhnout celou událost a její „dobu“. Nebylo mým cílem, jak napsal Reed Browning v roce 2005, promíchat v historii vojenství *staré a nové*, tedy v našich termínech vojenskou historiografii a historiografii vojenství, s cílem vytvořit *plný obraz*.¹¹³ Snažil jsem se spíše pomoci specifické teorie a metody zabývat vzájemně propojenými problémy aktérské zkušenosti, kultury války a militární mechaniky v rozměru konkrétního konfliktu. Jakým způsobem pojmám toto propojení, vysvětluji níže. Pokud bych měl svůj text zařadit pod nějakou širší nálepku ve vztahu k historiografii vojenství, pak by jí tedy byly kulturní dějiny války, nikoli new military history, která přece jen do značné míry rezignuje na zkoumání samotné války ve smyslu boje a bojové zkušenosti. Já se chci naopak pomyslně vydat rovnou do boje, ať už během aktivní fáze na frontě, během obléhání a polních bitev, nebo mezi jeho přímé následky do vojenských táborů, nemocnic a na vojenské hřbitovy. Ve smyslu Citinova rozlišování „staré“ a „nové“ historiografie vojenství by tento text z hlediska svého epistemologického zakotvení rád náležel do jeho třetí kategorie, to jest mezi zkoumání odvozující se od *důrazu na kulturu*, nikoli v nejčastěji zmiňovaném smyslu paměti a komemorací, ale do sousedství, které Citino zabývá jmény jako John Keegan, Victor Davis Hanson, John A. Lynn nebo Isabel V. Hullová.¹¹⁴

Mé důvody pro volbu tématu krymské války souzní se specifickým charakterem poznávacího zájmu historické antropologie. Autoři z tohoto výzkumného pole jsou často přitahováni historickými problémy, které mainstreamové a konzervativní proudy chápou a do značné míry odkládají stranou jako cosi absurdního, stěžejí pochopitelného a záhadného. V pozadí symbolické historické antropologie, která je přesněji řečeno jádrem teoretické opory tohoto textu, totiž spočívá přesvědčení, které z dějinných „záhad“ činí pro historické antropology naopak předmět prvořadého zájmu. Geertz v *Interpretaci kultur* formuloval a rozvinul základní předpoklad, že kultura nikdy není srozumitelná sama o sobě, ale že je možné jí rozumět pomocí *zhuštěného*

113 Citino, „Military Histories Old and New: A Reintroduction,“ 1081.

114 Citino, „Military Histories Old and New: A Reintroduction,“ 1082. Klíčovými texty prvních třech autorů se budu zabývat později. V případě Isabel Hullové je třeba zmínit její významnou práci z oblasti kulturních dějin války, viz Isabel V. Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006).

popisu,¹¹⁵ tedy snahy rozpoznat hierarchii významových rovin v lidském jednání a smysl, jaký mu samotní účastníci přikládají v rámci konkrétních historických sociokulturních podmínek. *Minulost je cizí země*, v níž se věci dějí odlišně, zní často citovaná první věta prologu románu L. P. Hartleyho *The Go-Between*, která ve zkratce shrnuje základní poznávací zájem symbolické historické antropologie ve vztahu k historickým kulturám.¹¹⁶ Historie je kulturně uspořádaná, různým způsobem v různých společnostech na základě smysluplného řádu věcí, vyjádřil stejné východisko historického antropologického poznávacího zájmu Marshall Sahlins, přičemž úkolem historického antropologa je skrze prameny tento řád rozpoznat a vysvětlit dnešku.¹¹⁷ Podle Burkeho je tak historická antropologie vlastně cosi jako *retrospektivní etnografie*,¹¹⁸ v našem případě začínající své zkoumání na problému *vnitřní dimenze války* ve smyslu odhalování a vysvětlování kulturních zdrojů motivace, prožívání a jednání jejich účastníků.¹¹⁹ Sherry B. Ortner shrnuje, že v rámci symbolické historické antropologie budeme zkoumat to, *jak symboly utvářejí způsoby, jimiž sociální aktéři vidí, cítí a promýšlejí svůj svět*,¹²⁰ jakou logiku své situace tehdy lidé chápali a pak se snažili jednat v souladu s ní.

V rámci svého sémiotického pojetí kultury Geertz postuloval, že kulturu není možné poznávat jakýmkoli popisným způsobem, což znamená, že tento text se bude především úmyslně vyhýbat jedné z klasických manýr konzervativní vojenské historiografie, to je popisnému „faktografickému“ způsobu vyprávění. Kulturu je podle Geertze možné interpretativně *dešifrovat* jako specifický veřejný a sdílený symbolický systém a k této činnosti obvykle potřebujeme nalézt určitý *symbolický klíč*, nějakou na první pohled běžnou, ale při bližším zkoumání záhadnou a důležitou praxi.¹²¹ Sherry B. Ortner v tomto smyslu hovoří o antropologické tradici metodologického přemýšlení o hledání *klíčových* nebo *ústředních* symbolů, které reprezentují nejpodstatnější a nejvlivnější vztahy a napětí v dané kultuře jako symbolickém systému, skrze něž ji lze interpretativně otevřít a posléze jí i porozumět.¹²²

V důsledku takového zkoumání lidského jednání můžeme pak podle Geertze nahlédnout i kulturu jako symbolický systém a usuzovat o tom, jak se

115 Clifford Geertz, „Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture,“ in *The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz* (Basic Books: New York, 1973), 3–32.

116 „The past is a foreign country: they do things differently there.“ Leslie Poles Hartley, *The Go-Between* (Londýn: Hamish Hamilton, 1953), 9.

117 Marshall Sahlins, *Islands of History* (Chicago: University of Chicago Press, 1985), vii.

118 Peter Burke, *Co je kulturní historie?* (Praha: Dokořán, 2011), 58.

119 Richard van Dülmen, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly* (Praha: Dokořán, 2002), 59.

120 Sherry B. Ortner, „Theory in Anthropology since the Sixties“, *Comparative Studies in Society and History* 26/1/1984: 129.

121 Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz* (New York: Basic Books, 1973).

122 Sherry B. Ortner, „On Key Symbols,“ *American Anthropologist, New Series* 75/5 (1973): 1338.

jeho jednotlivé části vztahují k celku – tedy pokud máme k dispozici dostatečné množství pramenů, bohatých na reprezentace pohledu dobových aktérů. Geertz tak například ve svém nejznámějším textu *Záludná hra: poznámky ke kohoutím zápasům na Bali*¹²³ dešifruje a interpretuje kohoutí zápasy na Bali jako onu pomyslnou bránu do místní kultury. Historičtí antropologové se tak často po Geertzově vzoru zaměřují na neznámé nebo málo prozkoumané historické události, na problematické, nepochopené nebo odsouvané problémy a pomocí antropologického odcizení, alienace, podnikají pomyslnou cestu do jiné kultury jako do cizí země a přinášejí hlubší porozumění těmto událostem a problémům. V opačném případě by se vyskytl problém s tím, že by se nám dějiny zdály až příliš jednoduše srozumitelné v našich vlastních pojmech, což Burke označuje za známý fenomén *home blindness*.¹²⁴

Ukázkovým příkladem takového zpracování historiografického problému je například originální historickoantropologický výklad příčin násilné smrti britského mořeplavce kapitána Jamese Cooka, k níž došlo na Havaji v roce 1779, jehož autorem je Marshall Sahlins.¹²⁵ Ten přinesl zcela novou a nečekanou interpretaci smyslu Cookovy smrti, když usoudil, že jejím hlavním důvodem bylo kulturní nedorozumění v tom smyslu, že místní obyvatelé Cooka pokládali za boha Lona a poté, co se jeho loď musela na ostrovy v nouzi vrátit, jeho druhý nečekaný a ve smyslu legend o Lonovi nežádoucí příchod těžce narušil jejich kulturní očekávání a v důsledku vedl k násilnému konfliktu. Pro historickou antropologii je významná rovněž následná dlouhá polemika s Gananathem Obeyesekerem,¹²⁶ který Sahlinsovi kontroval ještě hlubší interpretací, kdy měl za to, že přesvědčení o tom, že domorodci Cooka chápali jako božstvo, je jeden z klasických evropských *pozdějších mýtů*, konkrétně mýtus mírumilovného humanistického objevitele, postavený proti násilné konkvistadorské tradici.¹²⁷ V důsledku Obeyesekere upozornil na značné obtíže spojené s problémem vnímání kulturní jinakosti v historických pramenech a nutnost mnohem kritičtější práce s kulturním předveděním a stereotypizací, zvláště pokud se týkají reprezentace jiného.¹²⁸ To je důležitá metodolo-

123 Clifford Geertz, „Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight,“ in *The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz* (New York: Basic Books, 1973), 360–411.

124 Peter Burke, „Historians, Anthropologists, and Symbols,“ in Emiko Ohnuki-Tierney, ed., *Culture Through Time* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 268–283.

125 Marshall Sahlins, *Islands of History* (Chicago: University of Chicago Press, 1985), plaveb kapitána Cooka se týká několik esejů, z hlediska pozdější polemiky nejkonfliktnější je „Captain James Cook; or, The Dying God“, 104–135.

126 Gananath Obeyesekere, *The Apotheosis of Captain Cook. European Mythmaking in the Pacific* (Princeton: Princeton University Press, 1992). Na tuto monografii reagoval svým textem Marshall Sahlins, *How „Natives“ think about Captain Cook, for example* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

127 Obeyesekere, *The Apotheosis of Captain Cook*, 10.

128 Obeyesekere, *The Apotheosis of Captain Cook*, 10. Obeyesekere explicitně uvádí, že podle jeho mínění současní antropologové, pokud pracují s historickými prameny, přistupují k nim často

gická poznámka pro historickou antropologii války, která například ve všech militárních kulturách rozpoznává důležitou proměnnou my/oni, vymezující vlastní a nepřátele.

Dalším známým textem, demonstrujícím možnosti historické antropologie, kolem něhož se rovněž soustředila delší polemika, je *Velký masakr koček* Roberta Darntona.¹²⁹ Ten v roce 1984 publikoval text, vycházející pouze z kratičkého třístránkového pramene, zabývajícího se „revoltou“ skupiny tiskařských učňů v Paříži ve 30. letech 18. století. Ta skončila z dnešního hlediska stěží srozumitelným a krutým pochytním koček, které učně rušily ze spaní, následným uspořádáním parodického soudu a jejich oběšením na improvizované šibenici. Darnton předpokládal, že i za takovým jednáním se skrývá smysluplná významová konstrukce a demonstroval schopnost dojít na základě několika vysvětlení ze sociálního, historického a symbolického kulturního kontextu k tomu, že tato na první pohled nesmyslná epizoda ze strany učňů znamenala symbolické převrácení společenského řádu a útok na autority, konkrétně manželku svého mistra i jeho samého. Na Darntonův text následující rok zareagoval např. historik Roger Chartier, který ve své polemice *Text, Symbols, and Frenchness* otevřel mj. další problém historické antropologie, a to nutnost konkrétně v pramenech dokládat vztah reprezentace mezi symbolem a významem, přičemž tento vztah nemůže historik stanovovat například jen na základě velmi volných historických analogií.¹³⁰ Musíme si být také vědomi historických proměn a nestabilit takové reprezentace. Závěr polemiky, Darntonův text *The Symbolic Element in History*, naopak upozornil na problém toho, že v historii symboly mohou neustále poskytovat různé významy, protože jejich význam je různými lidmi různě konstruován a symbolismus často znamená spíše svého druhu ontologickou participaci než přímou a jednoznačnou logickou reprezentaci.¹³¹

V případě zkoumání egodokumentů z doby krymské války je však za prvé přece jen stupeň našeho kulturního odstupu menší než v případě střetu britských mořeplavců s domorodými kulturami na Havaji, avšak mnoho problémů z války v letech 1853–56 stále v antropologickém smyslu vyčnívá

lehkomyšlně, bez náležité kritiky a analýzy, zvláště pokud se jedná o prameny například z provenience evropských misionářů nebo cestovatelů. Podobný problém Obeyesekere analyzuje ve své práci zabývající se vnímáním kanibalismu v Tichomoří ze strany evropských mořeplavců. Gananath Obeyesekere, *Cannibal Talk. The Man-Eating Myth and Human Sacrifice in the South Seas* (Berkeley: University of California Press, 2005), jedná se o rozvedení již dříve diskutovaného problému viz Gananath Obeyesekere, „British Cannibals: Contemplation of an Event in the Death and Resurrection of James Cook, Explorer,“ *Critical Inquiry* 18, 1991–1992: 630–654.

129 Robert Darnton, „The Great Cat Massacre“, in *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* (New York: Vintage Books, 1984), 74–104. Česky Robert Darnton, *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*, přel. Markéta Křížová (Praha: Argo, 2013).

130 Roger Chartier, „Text, Symbols, and Frenchness,“ *Journal of Modern History* 57/1985: 682–695.

131 Robert Darnton, „The Symbolic Element in History,“ *Journal of Modern History* 58/1986: 218–234.

jako příklady na první pohled konfuzního, zmateného jednání, které však při podrobnějším analytickém pohledu nesou určitý strukturovaný smysl, mají svůj význam, který ovšem současníci nebo jejich následovníci nechápali. Dodnes jsou tak například ve vojensko-historické literatuře přítomny početné stereotypy, týkající se rozumnění velmi nezvyklé situaci, kdy ve všech polních střetnutích ruští pěšáci na místě bajonety dobíjeli britské raněné. Existuje mnoho dobových i pozdějších konzervativních odpovědí, pracujících s tím, že se jedná o následek „národního“ charakteru ruských vojáků, který se etnokulturně má vyznačovat „asijskou“ krutostí apod. Tento text nabídne právě s pomocí teoretického instrumentária symbolické historické antropologie jiné porozumění tomuto problému. Kultura obecně, což znamená kulturu války nevyjímaje, je přec jen především rámeček, v němž se lidské rozvažování a jednání synchronizuje a ozřejmuje a stává srozumitelným pro ostatní a historická antropologie je v tomto smyslu svého druhu optimistická disciplína, která věří ve vlastní schopnosti dešifrovat, rozumět a ozřejmovat. My máme ale za druhé navíc k dispozici mnohem více pramenných egodokumentů a orientujeme se na mnohem větší množství pramenů se širší škálou reprezentací než například Darnton v případě svého dnes již téměř kanonického textu.

Pokud shrneme naše cíle, tak smyslem této práce je skrze srovnávací interpretativní etnografické čtení zachovaných britských a ruských egodokumentů z doby krymské války a především obležení a obrany Sevastopolu (1854–55) ve stylu zhuštěného popisu odhalit kulturu války, jak se zkonfigurovala na místě, porozumět jí a skrze to rovněž porozumět tomu, co představovalo důvody, proč se tato válečná zkušenost dobovým i pozdějším účastníkům jevila a často stále jeví jako skličující, absurdní a nesmyslná a proč tyto významy do značné míry dodnes sdílí militární historiografie i britská militární kultura.

Příznivcům konzervativní vojenské historiografie se tento přístup může zdát nadměrně a zbytečně *teoreticky složitý*, což, jak dříve zmínil Lynn, někdo může považovat za důkaz *úpadku historiografie*.¹³² Tento názor však nesdílím. Schopnost klást si teoreticky kvalifikované výzkumné otázky a udržet obecný analytický důraz ve výsledném textu, který se na tyto otázky snaží odpovídat, je podle mne spíše silnou, nikoli slabou stránkou historiografie, protože v důsledku zesiluje porozumění, kterého chceme dosáhnout. Příznivcům jiných konceptů z oblasti humanitních věd by zde naopak možná chyběl důraz na dnes obvyklou trojici analytických kategorií rasy, třídy a genderu. Odpovím, že historická antropologie, tak jak ji ve výše předestřené tradici chápu já, se zaměřuje prvořadě na kategorie, v jejichž rámci dominantně uvažovali, prožívali a jednali samotní historičtí aktéři. Bylo by metodologicky chybné do

132 Lynn, „The Embattled Future of Academic Military History,“ 779.

zkoumání předem apriorně vnášet kategorie jiné. V pozadí podobných úvah se často skrývají nevyřešené otázky, dotýkající se hodnotové orientace samotného autora. Budiž proto na tomto místě řečeno, že ve zkoumání britských a ruských egodokumentů z doby krymské války nesleduji žádnou vlastní agendu a hlásím se k weberiánskému konceptu hodnotové neutrality vědeckého výzkumu.¹³³ Mojí výchozí hodnotou je snaha porozumět historickému problému, který je podle mého soudu dosud značně zatemněn používáním ideologických nálepek a předsudečných soudů. Ke zkoumání kultury války během obléhání Sevastopolu mě postupně přivedl můj dlouholetý zájem o dějiny a kulturu pevnostní války, odvozující se od prvotního zájmu o průzkum a ochranu kulturních památek v podobě velkých raně novověkých fortifikací, v českém prostředí typicky pevností Terezín a Josefov. Nemám tedy v úmyslu svůj text přiřadit na žádnou ze stran současného geopolitického střetu euroatlantického Západu s putinovským Ruskem. Smyslem mého psaní není postavit se pod prapory, ale nabídnout jakémukoli čtenáři hlubší porozumění, již dříve řečeno s van Dülmenem „vnitřní dimenzi“ této konkrétní války. Pokud jsem proti něčemu „předpojatý“, tak to jsou nejružnější ideologické nálepky a meta-kategorie, které jsou na krymskou válku z let 1853–56 dnes z nejružnějších stran automaticky přikládány.

Historická antropologie války se v mém pojetí teoreticky opírá ještě o tři další navzájem propojené hlavní koncepty. Jsou to a) militární kultura, b) kultura války a c) militární mechanika. Jak jsou ukotveny a používány? Problematika kultury války, resp. militární kultury je v současné historiografii vojenství stále konfuzeční v tom smyslu, že zatím neexistuje ani jedna obecně respektovanější koncepce a již několik desetiletí vedle sebe existuje několik paradigmat, srovnáváním jejichž analytické síly se zatím nikdo šířeji nezabýval.¹³⁴ I zde v tomto smyslu přijímám geertzovsko-darntonovskou pozici a militární kulturu i kulturu války pokládám za veřejný symbolický systém.

Britský vojenský historik John Keegan, jehož práce *The Face of Battle*¹³⁵ představuje paradigmaticky významný text, značí počátek kulturního obratu v historiografii vojenství a kladoucí novátorský důraz na porozumění motivaci, myšlení, prožívání a jednání řadových účastníků boje, položil v roce 1976 jako první autor důraz na kategorii kultury války. Koncepty jako odvaha nebo statečnost jsou podle něj neustále podrobeny historické kulturní změně a pokud zkoumáme nějakou konkrétní válku nebo bojový střet, musíme nutně prozkoumat i jejich kulturní kontext, z něhož tyto koncepty plynou. Související a nutně propojené uchopení a zkoumání militární

133 Jan Horský, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním* (Praha: Argo, 2009), a zejména Miloš Havelka, ed., *Max Weber. Metodologie, sociologie a politika* (Praha: Oikoyomenh, 2009), 64–110.

134 Situaci jsem již podrobně rozebíral např. ve svém předchozím textu, viz Wohlmut, *Krev, čest a hrůza*, 83–91. Od té doby se situace tohoto metodologického problému v oboru nijak nezměnila.

135 John Keegan, *The Face of Battle* (Londýn: Johnatan Cape, 1976).

techniky a technologie a způsobů vedení boje je pak označováno jako studium militární mechaniky.

Dlouhá diskuse, týkající se fenoménu „evropské“ kultury války a jejího zpracování v militární historiografii, představuje složitou problematiku. Dodnes je vlivná koncepce Victora Davise Hansona, který ve svém díle, především pracích *The Western Way of War*,¹³⁶ *The Wars of the ancient Greeks*¹³⁷ a *Carnage and Culture*¹³⁸, představuje holistický koncept západní kultury války, ve své základní konfiguraci přežívající od antiky až do dnešních dnů především díky fenoménům občanského militarismu, důsledné disciplíny, profesionality a nekompromisní účelové racionality. Neméně vlivný je i koncept Johna A. Lynna, který ve své práci *Battle: A history of combat and culture*¹³⁹ předpokládá, že v dějinách je možné vysledovat určitá z militárního hlediska příbuzná období, sdílející vždy konkrétní kulturní koncept války, nebo konkrétněji řečeno určitý společný vztah mezi (kulturními) koncepty a praxí války, odvozující se od sdíleného konceptuálního světa jako souboru hodnot a přesvědčení.¹⁴⁰ Jeho text, představující vlastně řadu případových studií pro jednotlivá Lynnem postulovaná období (například osvícenství, vzpuru sipáhiů /sepy/ v britské Indii nebo napoleonské války), dosud představuje pomyslnou hranici, kam zatím historici vojenství nejdále zašli v konkrétním rozpracování a uplatnění pojmu *kultura války*. Naneštěstí pro naše téma se zde Lynn z 19. století věnuje jen závěru napoleonských válek.

Zatím tedy máme k dispozici celou řadu případových studií, které často na rozdíl od Lynna obsahují spíše implicitně uchopený koncept kultury války, vztahující se na omezenou periodu nebo konkrétní konflikt. Kulturní problematikou obléhacích tažení v západní Evropě během raného novověku se dlouhodobě zabývá Jamel Ostwald, který v roce 2006 publikoval kulturně-historickou studii o dvou soupeřících konceptech „inženýrské efektivity“ a „válečnické udatnosti“ v rámci pevnostní války za „starého režimu“ *Vauban under Siege*.¹⁴¹ V roce 2019 pak vyšla publikace *The World of the Siege*, jejímž byl Jamel Ostwald editorem společně s Anke Fischer-Kattnerovou, která v širší srovnávací perspektivě zkoumá podobné problémy ve světle pramenných reprezentací obléhací války v evropském a otomanském prostředí během

136 Victor Davis Hanson, *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece* (New York: Knopf, 1989).

137 Victor Davis Hanson, *The Wars of the ancient Greeks and their invention of Western military culture* (Londýn: Cassel, 1999).

138 Victor David Hanson, *Carnage and Culture. Landmark Battles in the Rise of Western Power* (New York: Anchor Books, 2002).

139 John A. Lynn, *Battle. A history of combat and culture* (New York: Basic Books, 2003).

140 Lynn, *Battle*, 44.

141 Jamel Ostwald, *Vauban under Siege: Engineering Efficiency and Martial Vigor in the War of Spanish Succession* (Leiden a Boston: Brill, 2006).